

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 16 OKTOBER 1963 - No. 2410

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON (010) 11.19.80*

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM-2

Het kostbaarste dat een tijdschrift bezit, is de onafhankelijkheid van de redactionele inhoud.

Het Ministerie van Economische Zaken biedt jonge

DOCTORANDI IN DE ECONOMIE

en

MEESTERS IN DE RECHTEN

een interessante werkkring.

De werkzaamheden liggen o.m. op het gebied van:

- conjunctuurpolitiek en economische groei
- prijs- en kartelbeleid (nationaal en internationaal)
- internationale handel en economische integratie
- industriële vraagstukken
- specifiek juridische zaken.

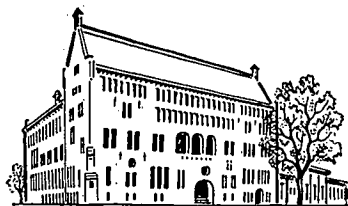
Naast de voorziening in bestaande vacatures, is voor daartoe geschikte krachten gelegenheid een stage te lopen op verschillende van deze gebieden.

Salariëring: volgens de begin-rangen voor academici: f. 815,— tot f. 1.381,— per maand exclusief vakantie-uitkering, tegemoetkoming ziektekosten en de verhogingen per 1 januari 1964 en 1 januari 1965.

Solliciteren kunnen ook degenen die binnenkort afstuderen of uit militaire dienst komen.

Brieven te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsafdeling, 1e v. d. Boschstraat 15, 's-Gravenhage. Telefonisch (070-814011, toestel 2724) kan een afspraak worden gemaakt voor een oriënterend gesprek.

Reisdeviezen
Bagage-
en
ongevallenverzekeringen

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 34,—, overige landen
f. 36,50 per jaar (België en Luxemburg B.fr. 480).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaft van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vierick.

Weekendbesteding

Het deelachtig worden van vele Nederlanders van de vijfdaagse werkweek verwekte een aantal verontruste geluiden. Naast zorgen over economische gevolgen waren en zijn er die over de culturele aspecten van de besteding van de additionele vrije tijd. Deze sombere bespiegelingen laten zich enigermate verifiëren door empirisch onderzoek. Het C.B.S. reageerde snel door de publikatie van enige voorlopige uitkomsten van het „weekendaspect” van een in november 1962 gehouden, enquête naar de tijdsbesteding van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder¹⁾. Deze voorlopige gegevens betreffen speciaal de zaterdagmorgen.

De C.B.S.-gegevens resulteerden uit mondelinge interviews. De uitkomsten werden gebaseerd op een steekproef van 4.000 personen uit de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder. Aan alle geënquêteerden werd gevraagd of zij de jongste vrijdagavond na 6 uur min of meer achter elkaar één uur of langer besteedden aan 22 met name genoemde categorieën van bezigheden. Deze vraag²⁾ betrof eveneens de jongste zaterdagmorgen tot 1 uur, zaterdagmiddag van 1 tot 6 uur, zaterdagavond na 6 uur en de zondag.

De tabel geeft een resumé van enkele uitkomsten. De hierin onderscheiden vijf perioden bleken een eigen karakter te bezitten. Toch had het weekend als geheel wel een aantal kenmerken. Zo verrichtten in alle perioden nogal veel mensen enigerlei vorm van arbeid. De geringe toeloop naar vermaakscentra zal vele bezwaarde moralisten eveneens deugd doen. Daarnaast was evenwel het bezoek aan culturele instellingen eveneens gering. Vrije-tijdsbezigheden

¹⁾ Mededeling no. 7483. Nu mede actueel door de voorstellen voor meer arbeidsuren tot ontspanning van de arbeidsmarkt.

²⁾ De Nederlandse Stichting voor Statistiek verzorgde de vraaggesprekken met de geënquêteerden.

³⁾ Van de mannen verrichtte op zaterdagochtend en -middag resp. 2 en 1 pCt. overwerk; zoals bekend streven verschillende groepen naar hogere percentages.

met hoge cijfers waren uitslapen en rusten; op bezoek zijn, resp. ontvangen; t.v.-kijken; lezen van boeken en weekbladen e.d.

De zaterdagochtend stond — ondanks de vijfdaagse werkweek — vooral in het teken van de arbeid: tweederde van de bevolking was werkzaam in beroep, huishouding of school (van de mannelijke sexe: 52 pCt.)³⁾. Uitslapen was de dominerende vorm van recreatie, nl. bij een vierde van

de bevolking. Uitrusten was op zaterdagmiddag de meest beoefende vrije-tijdsbezigheid, direct gevolgd door buiten zijn, op bezoek zijn of ontvangen en lezen. Ook voor deze periode werd evenwel voor arbeid het hoogste getal genoteerd; ca. een derde van de bevolking winkelde of deed inkopen.

De zaterdagavond was wel typisch een ontspanningsperiode. 40 pCt. zat minstens een uur voor de t.v., 17 pCt. luisterde naar de radio; voor ruim een derde was het een bezoekavond; een vierde las boeken en/of tijdschriften. Voor gezelschapsspelen en bezoek van café e.d. werd resp. 10 en 5 pCt. geregistreerd. De vrijdagavond werd daarentegen gekarakteriseerd door een evenwicht van arbeid en vrije-tijdsbezigheden.

Voor de zondag gaf de helft van de bevolking op een of meer malen naar de kerk te zijn geweest. Ruim driekwart van de geënquêteerden deelde mede aangesloten te zijn bij een kerkgenootschap, zodat ca. een derde van hen geen kerkbezoek had gebracht. De zondag bleek nog steeds een rustdag: 50 pCt. voor uitslapen en 40 pCt. voor uitrusten. Percentages van ca. 50 werden geconstateerd voor op bezoek zijn, resp. ontvangen en lezen. Wellicht wat verrassend is het cijfer van 34 pCt. voor (aandachtig) luisteren naar de radio; nog iets hoger dan voor t.v.-kijken. Ietwat verbazingwekkend lijkt ook de magere 1 pCt. voor het aanschouwen van sport, voor mannen beliep dat evenwel 11 pCt. Voor een volledig overzicht van de differentiatie naar sexe en leeftijdsgroepen raadplege men de genoemde C.B.S.-publikatie. M. H.

	vrijdag- avond	zaterdag			zondag
		och- tend	mid- dag	avond	
in pCt. a)					
<i>Een uur of meer besteed aan:</i>					
<i>Min of meer verplichte bezigheden</i>					
Gewoon werk in beroep, huishouding of school	45	68	44	19	41
Winkelen, boodschappen doen, inkopen doen	4	21	33	0	0
Bezig zijn met kinderen b)	16	13	15	14	23
Persoonlijke verzorging	16	11	15	13	10
<i>Vrije-tijdsbezigheden</i>					
Liefhebberijen, hobbies c)	12	9	14	9	17
Gezelschapsspelen (thuis)	5	0	2	10	17
Uitslapen		23			50
Uitrusten	14	5	18	16	40
Op bezoek zijn, resp. ontvangen	16	6	15	35	52
Buiten zijn d)	4	7	17	5	32
Luisteren naar radio e)	13	6	6	17	34
Televisiekijken	31	0	11	40	33
Lezen (boek, tijdschrift) f)	24	5	14	23	50
<i>Bezoek aan</i>					
Café, restaurant, cafetaria, dansgelegenheid enz.	1	0	2	5	7
Film	1	0	0	2	3
Concert, toneel, ballet e.d.	0	0	0	1	1
Kerkdienst, godsdienstige bijeenkomst	2	2	0	1	49
Sportwedstr., als toeschouwer	1	0	2	0	-1

a) De percentages geven aan hoeveel mensen bepaalde bezigheden een uur of langer verrichtten (te onderscheiden van de gemiddelde bestede tijd). b) in huis. c) niet in vereniging. d) wandelen, autorijden, spelen, enz. e) met aandacht. f) geen krant.

INHOUD

Weekendbesteding	Blz. 963	binding, door K. F. de Haan	Blz. 973
Productiviteit en loonpolitiek, door Dr. J. D. de Haan, m.b.a.	964	Geen oplossing van de woningnood met de huidige architectuur, door E. A. H. Truijen en J. L. Th. A. Lucassen	974
Een suggestie ter overwinning van de ruimtevrees in de loonpolitiek, door Drs. J. L. Bouma en Dr. H. G. Werkema	965	Boekbespreking:	
Tussen Wall Street en Damrak, door Drs. A. Pais en Drs. A. M. van Dorsser	967	Mr. E. A. G. Verploeg: The road towards a European Common Air Market, bespr. door Dr. J. H. Spiegelberg	976
Kanttekeningen bij het advies der Commissie Economische Mededinging inzake verticale prijs-		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	978
		Recente publikaties	978

Productiviteit en loonpolitiek

De ontwikkeling van de loonpolitiek in Nederland is, zoals bekend, grotendeels het gevolg van de in de oorlog tot stand gekomen overeenstemming om voor de herbouw van Nederland tot een zo nauw mogelijk samenspel te komen tussen werknemers, werkgevers en overheid. In de laatste jaren is al een vrijere loonpolitiek door alle betrokkenen geaccepteerd, welke een einde maakte aan de zgn. loonronden en als maatstaf de verwachte groei van het nationaal produkt aannam. Thans is er een streven de lonen meer op de werkelijkheid af te stemmen. Zulks kan geschieden door te komen tot per bedrijfstak wisselende loonsverhogingen en daarna in bepaalde goed te keuren gevallen nog per onderneming.

De recente ontwikkelingen zijn niet, zoals wel wordt gesteld, plotseling een gevolg van de acties van een tweetal metaalbedrijven in Amsterdam. Zij zijn de uitkomst van een proces, dat reeds geruime tijd aan het werk was, doch dat vnl. „ondergronds” voortwoekerde. Het was bekend, dat velen in Duitsland gingen werken, dat aanzienlijke zwarte lonen, vooral in de bouwindustrie, werden betaald, terwijl het verschijnsel van de koppelbazen een steeds verder om zich heen grijpende zaak was. De betrokken verhogingen bij de scheepsbouw in Amsterdam waren dan ook te vergelijken met de druppel die de emmer deed overlopen. De ontwikkeling in de beloningen met alle gegroeide uitwassen toont aan, dat een langere handhaving van de huidige loonpolitiek economisch ongewenst is.

Bij de loononderhandelingen zijn twee partijen betrokken: de werkgevers en de werknemers. De werkgever is verantwoordelijk voor de continuïteit van zijn bedrijf. Wanneer hij bereid is om hogere lonen te betalen ten einde meer of zulke arbeiders aan te trekken welke hij voor de vervaardiging van zijn produkten nodig heeft, dan zou hij zulks dienen te kunnen doen. Slaagt hij niet wegens een krappe arbeidsmarkt, dan zal hij arbeidbesparende investeringen moeten toepassen of de produktie moeten inkrimpen resp. stopzetten. Het gaat hierbij om aanwending van de produktiefactoren daar waar zij het grootste nut opleveren.

Het is volgens mij een zeer *reëel* gevaar, dat de ontwikkeling van bepaalde bedrijfstakken alsmede de produktiviteitstoename in andere takken wordt geremd door de huidige loonpolitiek. Nu wordt gesteld, dat loonsverhogingen het aanbod van werkkrachten niet sterk doen toenemen in een krappe arbeidsmarkt. Ook al is dit in zijn algemeenheid juist dan zal toch een betere allocatie het gevolg zijn, terwijl door hogere premies ook de arbeidsproductiviteit sterk bevordert wordt. Vooral de loonintensieve bedrijven zullen gedwongen worden tot verdere mechanisering en automatisering waarvoor de benodigde gelden moeten worden aangetrokken. In dit verband verdient de suggestie in een hoofdartikel van de N.R.C. dd. 9 oktober 1963 om te komen tot een verfijning van de investeringsaftrek zeker nadere bestudering.

Wat de andere partij, de werknemers, betreft zij opmerkt, dat in de Verenigde Staten de vakbonden bij het stellen van hun looneisen steeds van de gedachte zijn uitgegaan, dat hoge looneisen de ondernemers dwingen tot grotere investeringen ten einde de gestegen loonkosten op te vangen en dat de eventueel uit hun eisen resulterende

werkloosheid secundair is. De Nederlandse vakbeweging heeft in het verleden steeds — mede in het algemeen belang —, gezien ook de bevolkingsgroei, een politiek van volledige werkgelegenheid voorgestaan. Vanuit ondernemersstandpunt gezien is een sterke loondruk uiteraard niet prettig omdat zij weinig gelegenheid biedt voor een „adempauze” in de organisatie van het bedrijf, voor zover de concurrentie al niet tot wijzigingen dwingt.

Vrijere loonpolitiek werkt kostprijsverhogend en zal de financiële kracht van verschillende bedrijven ondermijnen, juist op een ogenblik, dat zij in scherpe concurrentie komen met buitenlandse bedrijven in het kader van de E.E.G. Een nauwere onderlinge samenwerking (fusies enz.) zal hierdoor noodzakelijk versneld worden.

Uitdrukkelijk dient te worden gesteld, dat een vrijere loonpolitiek een vrije prijspolitiek eist. Men kan niet hoge lonen en vastgestelde prijzen eisen. De concurrentiepositie van het artikel zal dan bepalen of kostendoorberekening kan plaatsvinden, wat vaak niet het geval zal blijken te zijn. Een sterke consumentenorganisatie kan hier ook haar dienst bewijzen. Zulks houdt dus in, dat het prijsbeleid zeker in de industriële sector beëindigd zou dienen te worden.

De huidige prijspolitiek is trouwens zeer tweeslachtig. Op tal van bedrijfstakken (bijv. de duurzame consumptiegoederen-, de produktiemiddelenindustrie enz.) heeft dit beleid vrijwel geen effect, doch alleen de bedrijven, in de directe consumptiesfeer producerend, ondervinden hiervan de nadelen. Wanneer men de jaarlijkse geldontwaarding in Nederland nagaat, als gevolg van de inflatie, dan rijst de vraag of dit prijsbeleid in zijn totaliteit wel zo effectief is geweest.

Zulks geldt uiteraard tevens voor het huurbeleid. Het is m.i. niet meer dan billijk, dat een deel van de loonsverhogingen dient voor huurverhoging. Hoe sneller de huren op een reëel peil zijn gekomen ten aanzien van de bouwkosten, des te sneller zal ook het huidige bouwprobleem zijn oplossing vinden. Hogere beloningen in de bouwnijverheid dienen te resulteren in hogere prijzen en dus hogere huren. Zulks dient niet als a-sociaal gezien te worden, doch de Nederlandse werknemer is er, in tegenstelling tot bijv. de Zweedse, nog niet op ingesteld, dat de woonkosten een belangrijk deel van het inkomen opeisen. Door deze kunstmatig laag te houden, ontstaat schijnwelvaart.

De bovengeschetste ontwikkeling zal tot kostenstijgingen aanleiding geven, in welk verband er steeds op wordt gewezen, dat de Nederlandse economie sterk exportgericht is. Zij richt zich echter meer en meer op de E.E.G.-markt, welke steeds meer het karakter krijgt van één binnenlandse markt. De vervlechting van de industriële structuur, de bevolkingsgroei op langere termijn, de zich ontwikkelende infrastructuur maken een eventueel economisch voortbestaan van de E.E.G.-staten onafhankelijk van elkaar m.i. tot een onmogelijkheid. Het Nederlandse loon- en prijspeil zal daarom steeds meer de gevolgen van de in de nabuurlanden gevoerde politiek ondervinden.

Optrekken van het nationale loonpeil aan een Europees, zoals wel wordt gesteld, is thans irreëel, omdat dit laatste niet bestaat. Vooral ook gezien de ontwikkeling in E.E.G.-

verband meen ik, dat het huidige loon- en prijsbeleid, ondanks zijn verdiensten in het verleden, niet meer te handhaven is. Ten slotte is het voor mij de vraag of een vrijere loonpolitiek en de daaruit voortvloeiende kostenstijging de Nederlandse exportpositie zo sterk ondergraaft als vaak wordt beweerd. In West-Duitsland heeft de export zich ondanks sterke loonsverhogingen weten te handhaven.

Een vrijere loonpolitiek kan leiden tot overbesteding, een negatief saldo op de betalingsbalans, werkloosheid enz. Dan zal de overheid maatregelen dienen te nemen zoals ook in de andere E.E.G.-landen om de bestedingen af te remmen. Een vrijere loonpolitiek zal vrijwel steeds gepaard gaan met een zekere inflatie. Daarom zal er voor gezorgd

dienen te worden de koopkracht van de zgn. vergeten groepen als de gepensioneerden op peil te houden.

Men zie het bovenstaande niet als een pleidooi om nu maar alle remmen los te gooien, doch wel om ons grondig te bezinnen of wij door het vasthouden aan een gegroeid overlegpatroon, met alle verdiensten daarvan in het verleden, wel uiteindelijk de grootste welvaart realiseren, waarbij de politieke aspecten secundair waren te zien. Zoals gesteld wordt deze realisatie mijnerzijds in twijfel getrokken. De ontwikkeling van de Duitse economie heeft wel aangetoond, dat er meerdere wegen naar Rome leiden.

's-Gravenhage.

Dr. J. D. DE HAAN, m.b.a.

Een suggestie ter overwinning van de ruimtevrees in de loonpolitiek

In de Nederlandse loonpolitieke discussie domineren twee verwante begrippen, nl. de „ruimte”, dit is de toename van het nationaal inkomen tegen constante prijzen, en de *arbeidsproductiviteit*, waaronder gemeenlijk wordt verstaan het nationaal produkt per hoofd van de beroepsbevolking. De inzet van de loononderhandelingen is veelal de verdeling van de „ruimte”, hetzij de in het verleden gecreëerde ruimte (zoals nu uitkeringen ineens worden verlangd over 1963), hetzij de ruimte die, naar wordt verwacht, in de toekomst zal ontstaan.

De overheid laat zich met betrekking tot deze verwachting leiden door de prognoses van het Centraal Planbureau (C.P.B.). Hetzelfde gebeurt bij het zgn. georganiseerde overleg. Het C.P.B. formuleert zijn prognoses aan de hand van een model, dat in het algemeen is gebaseerd op het waargenomen verloop van de relevante grootheden in het verleden. De gedragspatronen en de produktieverhoudingen uit het recente verleden vormen derhalve de grondslagen voor de voorspellingen van de toekomstige economische ontwikkeling. Het is duidelijk dat deze voorspellingen slechts betekenis hebben voor een korte termijn.

Het loon- en prijsvraagstuk is, zoals we hopen aan te tonen, een vraagstuk dat een aanpak op langere termijn vereist. Wanneer men nu de loonpolitiek bedrijft op grond van korte-termijnramingen en er bovendien een oplossing voor zoekt als ware het slechts een probleem op korte termijn, dan is het vicieuze proces, dat door Schouten in „E.-S.B.” van 2 oktober 1963 is geschetst, op gang gebracht.

In arbeiderskringen is de laatste tijd ongerustheid en onrust ontstaan over de uit de tot nu toe gevolgde procedure voortspruitende loonontwikkeling, die achterblijft bij die in het buitenland en bij de wensen van de werknemers. Er bestaat krapte op de arbeidsmarkt, die o.a. tot uitdrukking komt in zwarte lonen. Vele bedrijven blijken bereid — althans tijdelijk — hogere lonen te betalen dan in de C.A.O.'s was overeengekomen.

De overheid is van mening dat het legaliseren van de feitelijk uitbetaalde lonen via prijsstijgingen tot inflatie zou leiden, en uiteindelijk tot een daling van het reëel nationaal inkomen. Het tegenhouden van prijsstijgingen

zou bij gestegen lonen de winsten doen afnemen, waardoor de financiering van investeringen alsmede de prikkel tot investeren gevaar zou lopen, met alle daaraan verbonden nadelen voor de ontwikkeling van het reëel nationaal inkomen. Wordt de loonstijging binnen de ter beschikking komende ruimte gehouden, dan dreigen stakingen uit te breken, die eveneens de omvang van het nationaal produkt ongunstig zullen beïnvloeden.

De dringende vraag is daarom: hoe krijgen we meer „ruimte” voor loonsverhogingen? Deze ruimte zal moeten worden verkregen uit een produktiviteitsverhoging, die op haar beurt een oorsprong moet vinden in harder en (of) langer werken door de arbeiders, en (of) een verandering in de produktiemethoden; d.w.z. een verandering in de verhouding waarin arbeid en kapitaal samenwerken. De eerste twee mogelijkheden laten wij hier buiten beschouwing.

De verhouding, waarin arbeid en kapitaal samenwerken in het produktieproces, is afhankelijk van de verhouding van de loonhoogte en de kosten van het gebruik van kapitaalgoederen. Relatief lage lonen leiden tot de aanschaf van kapitaalgoederen, die in het produktieproces worden gecombineerd met relatief veel arbeidskracht (arbeidsintensieve produktie). Onder deze kostenverhouding vindt de expansie van de bedrijven, wanneer de winstverwachtingen daartoe aanleiding geven, plaats voor middel van investeringen in de breedte. Dit komt neer op schaalvergroting van het produktieproces, waarbij dus het geïnvesteerde kapitaal per arbeider constant blijft. De groei van het nationaal inkomen houdt dan gelijke tred met de groei van de beroepsbevolking.

In het recente verleden kon in Nederland bij de investeringsbeslissingen worden uitgegaan van geringe loonstijgingen. Er bleek derhalve weinig aanleiding te bestaan tot investeringen in de diepte (vergroting van het geïnvesteerde kapitaal per arbeider). Voor investeringen in de breedte zijn echter steeds extra arbeiders nodig. Gegeven een volledige werkgelegenheid, leidt een ambitieus investeringsprogramma daarom tot spanningen. Als gevolg van de arbeidsschaarste neemt men dan zijn toevlucht tot het

betalen van zwarte lonen, omdat voor de ondernemingen het daaruit voortvloeiende nadeel geringer is dan het nadeel van het ongebruikt laten van een deel van de produktiecapaciteit.

Blijkbaar zullen de bedrijven alleen dan vrijwillig tot investering in de diepte overgaan, wanneer dit uit kostenoverwegingen aantrekkelijker is dan investering in de breedte; m.a.w. indien de lonen relatief stijgen ten opzichte van de kapitaalkosten. Dat de kosten van het gebruik van kapitaalgoederen in de toekomst aanzienlijk zullen dalen valt moeilijk aan te nemen. Derhalve ligt het voor de hand de lonen te verhogen, temeer daar deze toch al een opwaartse druk ondervinden.

In het algemeen mag men stellen dat de overheid een stijging wenst van het reëel nationaal inkomen, zonder dat de prijzen stijgen ten opzichte van die in het buitenland bij een voortdurende volledige werkgelegenheid, terwijl er bovendien voldoende financieringsmogelijkheden dienen te zijn voor een verdere expansie. Is verwezenlijking van deze wensen mogelijk bij een forse loonsverhoging? Met andere woorden: zullen loonsverhogingen inderdaad leiden tot stijging van de arbeidsproductiviteit?

In het verleden werd steeds de op korte termijn ter beschikking komende ruimte van te voren reeds verdeeld, waarbij men ervan uitging dat loonsverhogingen, die deze verwachte ruimte overschreden, tot inflatie zouden leiden. Dit is op de korte termijn gezien inderdaad juist; het oorzakelijke verband kan schematisch worden weergegeven als in de linker helft van het diagram.

De bedrijven baseren hun beslissingen echter op verwachtingen. Op grond van het voorgaande kan daarom worden gesteld dat *verwachte*, „forse” loonsstijgingen zullen leiden tot diepte-investeringen, vooropgesteld dat de daarvoor noodzakelijke technische kennis aanwezig is. De diepte-investeringen zullen leiden tot verhoging van de arbeidsproductiviteit, welke kan leiden tot kostenverlaging en vervolgens tot prijsverlaging. Deze gedachtengang is schematisch voorgesteld in de rechterhelft van het diagram.

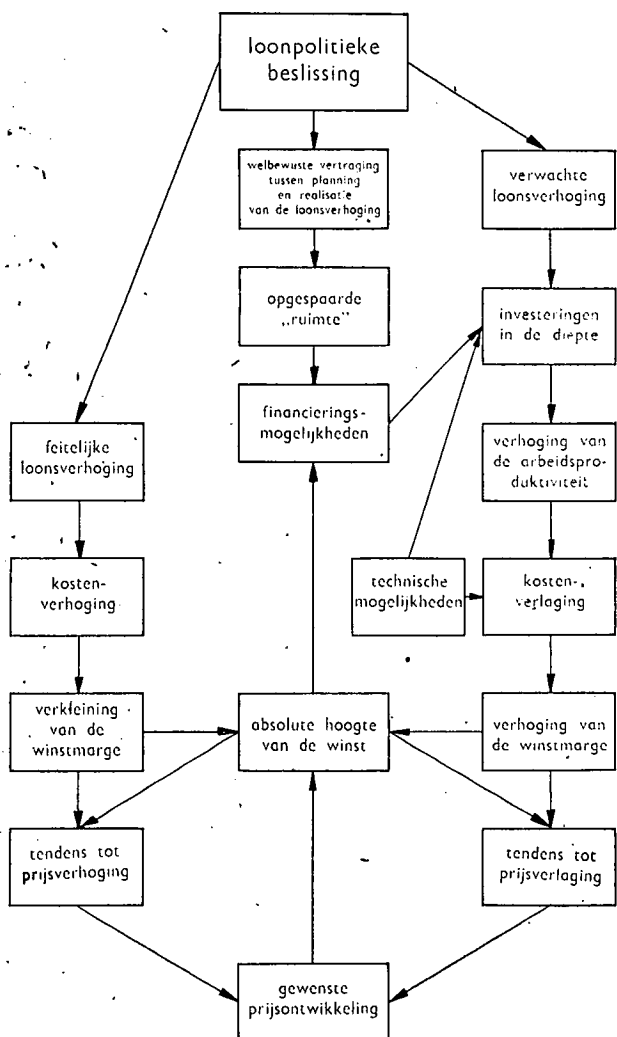
Hierbij merken we op dat de verhoging van de arbeidsproductiviteit niet noodzakelijkerwijs hoeft te leiden tot verlaging van de kosten per eenheid produkt. Deze kosten hangen mede af van de kapitaalkosten in de nieuwe situatie, alsook van de afzet waarop de ondernemingen onder de veranderde omstandigheden denken te kunnen rekenen. Bovendien zullen de winsten zo hoog moeten zijn, dat een nog verdere expansie ook kan worden gefinancierd. Voorlopig zij verondersteld dat het inderdaad mogelijk is de lonen op een zodanige hoogte te bepalen, dan, wel een zodanige ontwikkeling van de lonen uit te stippelen, dat de kostprijsverlaging optreedt.

Uitgaande van die veronderstelling zouden de loonpolitieke autoriteiten kunnen beslissen dat *na verloop van een aantal jaren* de lonen met een *bepaald* — „hoog” — *percentage* zullen stijgen. Dat aantal jaren zal groot genoeg moeten zijn om de diepte-investeringen door te voeren, terwijl de te realiseren loonsverhoging voldoende moet zijn om de gewenste omschakeling in het produktieproces te weeg te brengen.

Uiteraard zal een dergelijke maatregel van de overheid het bedrijfsleven, als gevolg van de veroudering van vele thans gebruikte kapitaalgoederen, voor zekere financieringsmoeilijkheden plaatsen. Het zou daarom voor de hand liggen om de volgens het C.P.B. in het komende jaar — eventueel in enige komende jaren — beschikbaar komende ruimte niet aan te wenden voor loonsverhogingen, maar deze ruimte „op te sparen” voor de financiering van de investeringen. Voor de loontrekkenden zou hier de toegezegde grote loonsstijging in de toekomst tegenover staan. Ook zouden de door het bedrijfsleven gemaakte winsten niet moeten worden uitgekeerd, doch binnen de bedrijven moeten worden gehouden. Dit kan worden bevorderd met behulp van fiscale maatregelen of via een gedeeltelijke dividend- en tantiëmostop. Aldus zou een uitermate gunstig klimaat worden geschapen voor investeringen in de diepte.

Er rijzen in dit verband verschillende vragen, o.a. of de gewenste prijsstabiliteit op deze wijze wel kan worden bereikt. Dit hangt af van de gemiddelde kosten per eenheid produkt onder de nieuwe verhoudingen en van de prijspolitiek van de bedrijven, maar ook van het winstniveau dat ten minste noodzakelijk is om vanuit de nieuwe situatie tot verdere expansie te geraken. Hier kan de overheid wellicht een gewenste ontwikkeling bereiken via het toestaan van belastingaftrek voor diepte-investeringen en soortgelijke maatregelen. Dat de hogere produktie, waar het uiteindelijk om begonnen is, zal worden afgezet, lijkt meer voor de hand te liggen dan de kostenverlaging. De vraag zal namelijk stijgen uit hoofde van het hogere nominaal inkomen, alsmede van een mogelijk hogere export.

Een gevreesd gevolg van automatisering is dat werkloosheid zal ontstaan. Dit is inderdaad mogelijk, maar niet noodzakelijk. Het moet voor de overheid doenlijk zijn de planning van haar eigen investeringspolitiek zo in te richten, dat via openbare werken volledige werkgelegenheid wordt gehandhaafd. Zij zal toch in ieder geval genoodzaakt zijn,

met name in de overgangperiode, de ontwikkelingen op de voet te volgen. Aldus kan structurele werkloosheid tijdig worden voorzien en opgevangen.

Voor de tegenstanders van werkloosheid ten gevolge van automatisering bieden de Verenigde Staten inderdaad een afschrikwekkend voorbeeld. Maar bovendien bieden de Verenigde Staten het beeld van een zeer snel gestegen nationaal inkomen, dat in de eerste plaats is veroorzaakt door de investeringen welke de arbeid uitschakelden. In het zo planmatig ingerichte Nederland zullen de ongewenste consequenties daarvan gemakkelijker kunnen worden voorkomen dan in een meer vrije economie. Ten slotte bedenken men dat de wens tot werktijdenverkorting onder de nieuwe verhoudingen ook gemakkelijker te realiseren zal zijn dan thans het geval is.

Onze suggestie om de huidige loonpolitieke impasse te doorbreken doet misschien wat „wild” aan. Welke echter de feitelijke moeilijkheden ook mogen zijn, ten einde aan deze suggestie concreet-politieke gestalte te geven, het staat vast dat de huidige korte-termijnpolitiek, gebaseerd op extrapolaties van juist op lange termijn te veranderen gedragslijnen, onbruikbaar is gebleken.

In plaats van bij de loonpolitiek uit te gaan van de in het verleden geconstateerde ontwikkeling in de produktieverhoudingen, de arbeidsproductiviteit en eventuele prognoses daarvan op korte termijn, zal deze politiek gericht moeten zijn op het totstandbrengen van veranderingen in de produktiemethoden. Het zijn deze veranderingen, die de ruimte moeten scheppen, waaruit aan de bestaande verlangens met betrekking tot de hoogte van de persoonlijke inkomens kan worden voldaan. Naar onze mening kan daartoe een bijdrage worden geleverd door welbewust een vertraging te construeren tussen het moment, waarop de beslissing omtrent de toekomstige loonsverhoging wordt bekendgemaakt, en het moment, waarop deze verhoging een feit zal worden.

Stellig vereist een politieke concretisering van onze gedachten, behalve loonregelingen, ook een planmatig ingrijpen in de verdeling van de eigendomsrechten op de „opgespaarde ruimte” en de daaruit te behalen voordelen over allen, die zich in het voorstadium van deze ruimtesprong offers moeten getroosten.

Groningen.

J. L. BOUMA.
H. G. WERKEMA.

Tussen Wall Street en Damrak

Inleiding.

Enkele opvallende koersfluctuaties, die zich in 1962 op de New Yorkse effectenbeurs hebben voorgedaan, hebben hun invloed op het koersverloop op de Europese beurzen niet gemist. Het is wederom gebleken, dat de ontwikkeling op de niet-Amerikaanse effectenmarkten in niet onbelangrijke mate gevoelig is voor hetgeen Wall Street te zien geeft.

Parallellisme, dat t.a.v. de koersschommelingen op de respectieve effectenbeurzen geconstateerd kan worden, behoeft op zichzelf natuurlijk nog niet te duiden op onderlinge afhankelijkheid. Er kan bijv. ook sprake zijn van een gelijkelijk reageren op relevante externe factoren, zoals internationale conflictsituaties e.d. Het lijkt ons echter moeilijk vol te houden, dat zulks in de beschouwde periode voor de Europese en Amerikaanse beurzen steeds het geval is geweest.

Europese afhankelijkheid van New York derhalve. Ter verklaring daarvan kan op technische en psychologische factoren worden gewezen. Bij de eerstgenoemde factoren kan bijv. de, ten gevolge van toenemend internationaal kapitaalverkeer, nauwere vervlechting van Amerikaanse en niet-Amerikaanse beurzen gereleveerd worden. Beleggingen van Amerikanen in Europese effecten, belangen van Europese beleggers bij Amerikaanse fondsen alsmede beursnoteringen over en weer vormen met behulp van de effectenarbitrage een kanaal waardoor de beurzen in de Verenigde Staten en Europa tot op zekere hoogte het karakter van communicerende vaten aannemen.

Zoals bekend heeft president Kennedy onlangs een „interest equalization tax” voorgesteld, welke neerkomt op een belasting van 15 pCt. van de waarde van door Amerikanen gekochte buitenlandse effecten ¹⁾. Deze

maatregel, die het onbelemmerde contact tussen de Amerikaanse en Europese beurzen aantast, is genomen met het oog op de Amerikaanse betalingsbalanspositie en de implicaties daarvan voor de goudvoorraad der Verenigde Staten. (Medio 1963 vertegenwoordigde deze goudvoorraad nog een waarde van ca. \$ 15,6 mrd. tegen ca. \$ 17,8 mrd. eind 1960; een daling dus van ruim \$ 2 mrd. in iets meer dan twee jaren).

Technische factoren als de hierboven genoemde mogen een rol van betekenis spelen — het lijkt ons niet voor betwisting vatbaar, dat de in 1962 geconstateerde overeenkomst van fluctuaties op de Amerikaanse en Europese effectenmarkten voor een groot deel op rekening moet worden geschreven van psychologische factoren. De indruk is niet ongewettigd, dat wisselvallige stemmingen van Wall Street, al of niet gemotiveerd door specifiek Amerikaanse verhoudingen, tenderen over te slaan op een deel van de Europese beleggers. Hetgeen — al naar gelang overwegingen van gezond rendement in het jongste verleden in meerdere of mindere mate uit het oog zijn verloren — tot vaak spectaculaire fluctuaties heeft geleid, ook in de koersen van lokale fondsen.

Het is daarbij een belangrijke vraag of deze geïnduceerde fluctuaties ook de tendentie op langere termijn op de lokale effectenmarkten beheersen. In het navolgende zullen wij hierop nader ingaan en in hoofdzaak aan de hand van de ervaringen van 1962 de samenhang onderzoeken tussen het koersverloop in Wall Street en dat op een Europese beurs, t.w. de Amsterdamse.

¹⁾ Zie Dr. C. D. Jongman: „Een nieuwe aanpak van het betalingsbalansprobleem van de Verenigde Staten” in „E.-S.B.” van 31 juli jl.

De korte en de lange termijn.

Het is dienstig bij de analyse van de koersontwikkeling te onderscheiden tussen bewegingen van betrekkelijk korte duur (fluctuaties, welke zich over enkele dagen of weken uitstrekken) en bewegingen van langere duur, welke men zou kunnen karakteriseren als de grondtoon van de markt. Zo is het denkbaar, dat bij vergelijking van het koersverloop op een tweetal beurzen samenhang kan worden vastgesteld tussen de genoemde korte fluctuaties, terwijl de tendentie op langere termijn verschillend is. Iets dergelijks zou men kunnen opmerken bij de gang van zaken in 1961.

Reeds verschillende malen is er de aandacht op gevestigd, dat de algemene teneur van de koersontwikkeling in de Verenigde Staten en Europa in dat jaar belangrijke verschillen heeft vertoond²⁾. In Wall Street hebben de koersen in 1961 nl. een stijgende trend gevolgd. Daarentegen was de tendentie van de aandelenkoersen in Amsterdam van april tot september duidelijk dalend om in oktober en volgende maanden weer plaats te maken voor een — overigens zeer bescheiden — herstel. Een in grote lijnen overeenkomstige ontwikkeling kon worden waargenomen op de Westduitse, Franse en Engelse beurzen.

Als plausibele verklaring voor de divergerende koersontwikkeling op langere termijn moet worden gewezen op de verschillen in economische verwachtingen tussen de Verenigde Staten en de genoemde Europese landen, w.o. Nederland. Terwijl bijv. ten onzent de economie in de loop van 1961 duidelijke verschijnselen van overspanning begon te vertonen, waarbij inkrimpende winstmarges en vooruitzichten van een verdere daling van de winstcapaciteit van het bedrijfsleven allerminst tot de uitzonderingen behoorden, verwachtte men in de Verenigde Staten vrij algemeen een belangrijke economische opgang onder de nieuwe regering-Kennedy, terwijl voorts waarschijnlijk ook de zorgvuldig gecultiveerde „seculaire” inflatievrees voor het koersverloop van belang is geweest.

Naast deze meer fundamentele economische factoren zijn er vanzelfsprekend — met name t.a.v. de koersontwikkeling op korte termijn — tal van relevante, incidentele factoren te vermelden, zoals gebeurtenissen van politieke, sociale en institutionele aard. Het behoeft geen betoog, dat stakingen en stakingsdreigingen, wijzigingen in vereiste percentages contante middelen bij aankoop van effecten enz. hun plaats dienen te hebben bij een uitputtende verklaring van de fluctuaties in aandelenkoersen. Het is onze indruk, dat de beurs van New York voor deze „incidentele factoren” gevoeliger is dan die van Amsterdam, doch dat ook voor Wall Street het belang ervan niet moet worden overschat. De gevolgen ervan plegen doorgaans betrekkelijk spoedig uitgewerkt te zijn.

1961 en 1962.

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn geworden, dat waar primair de verwachtingen t.a.v. de algemene economische situatie op iets langere termijn van doorslaggevend belang zijn voor de grondtoon van de beurs, het niet verwonderlijk is, dat Wall Street en Damrak in 1961 onder invloed van een uiteenlopende waardering van economische perspectieven eigen trekken te zien hebben gegeven. Zoals reeds opgemerkt kan niettemin een niet onbelangrijke samenhang worden geconstateerd tussen de fluctuaties op korte termijn op beide beurzen.

²⁾ Zie bijv. het jaarverslag over 1961 van De Nederlandsche Bank, blz. 88 e.v.

Beschouwt men bijv. de procentuele wijziging in de weekmiddenkoersen te New York en te Amsterdam dan levert correlatie van deze reeksen voor 1961 een correlatiecoëfficiënt van + 0,555 op³⁾.

Ook in 1962 lijkt de beoordeling van de algemene economische situatie, zowel in New York als in Amsterdam, wederom de fundamentele kracht achter de koersontwikkeling te zijn. Anders dan in 1961 heeft echter in het afgelopen jaar deze beoordeling van het economisch klimaat in de Verenigde Staten en Nederland minder verschillen vertoond. Enerzijds bleken nl. de hoopvolle verwachtingen inzake een krachtige opbloei van de Amerikaanse economie niet ten volle bewaarheid te worden: de regering-Kennedy heeft niet die ontplooiing kunnen bewerkstelligen, die velen verwacht hadden. Anderzijds is de vrij algemene vrees voor inkrimpende winstmarges in ons land zeker in het eerste deel van 1962 gecontinueerd. Deze gang van zaken heeft er mede toe geleid, dat de algemene teneur van de koersontwikkeling op de twee door ons beschouwde beurzen gedurende het jaar 1962 een grote mate van overeenstemming heeft vertoond, t.w. in de eerste helft van het jaar een duidelijke tendentie in mineur, daarna enige maanden van aarzeling.

Na het „Cuba-effect” (de spanningen rondom de Russische raketten op Cuba) valt op beide beurzen een stijgende tendentie waar te nemen. Het zou onjuist zijn deze opleving uitsluitend te interpreteren als het gevolg van een verbeterde politieke atmosfeer. Hier speelt zeer waarschijnlijk mede een rol, dat de eerste over 1962 bekend geworden bedrijfsresultaten — mede gelet op de minder hooggestemde verwachtingen — zowel in de Verenigde Staten als in Nederland over het algemeen bepaald moedgevend waren. (De in de eerste helft van 1963 bekend geworden winstcijfers hebben over het geheel genomen een gunstige stemming doen voortduren).

Naast de genoemde, op langere termijn werkzame, fundamentele krachten, hebben incidentele gebeurtenissen van economische en niet-economische aard hun sporen nagelaten — en soms op spectaculaire wijze, zoals het geval is geweest op de befaamde maandag 28 mei 1962. Naar men vrij algemeen aanneemt is de koersval op deze dag mede veroorzaakt door het voorafgaand ingrijpen van de Amerikaanse regering inzake de staalprijzen. Belangrijk was daarbij, dat dit ingrijpen plaatsvond in een economisch klimaat, dat o.m. door anti-trustacties van de regering-Kennedy toch al met een zeker wantrouwen was geladen. Beurstechnische omstandigheden hebben de koersdaling van 28 mei verergerd. (Het New Yorkse koerspeil zakte 35 punten in, ofwel met 5,8 pCt. bij een uitzonderlijk grote aandelenomzet, nl. ca. 9,4 mln. shares). De welhaast ononderbroken koersdaling, welke gedurende enkele maanden aan de bewuste datum was voorafgegaan, had nl. tot gevolg gehad, dat voor effecten, die ten dele op krediet waren gekocht, de verstrekte onderpanden in waarde achteruit waren gegaan, zodat suppletie nodig werd⁴⁾.

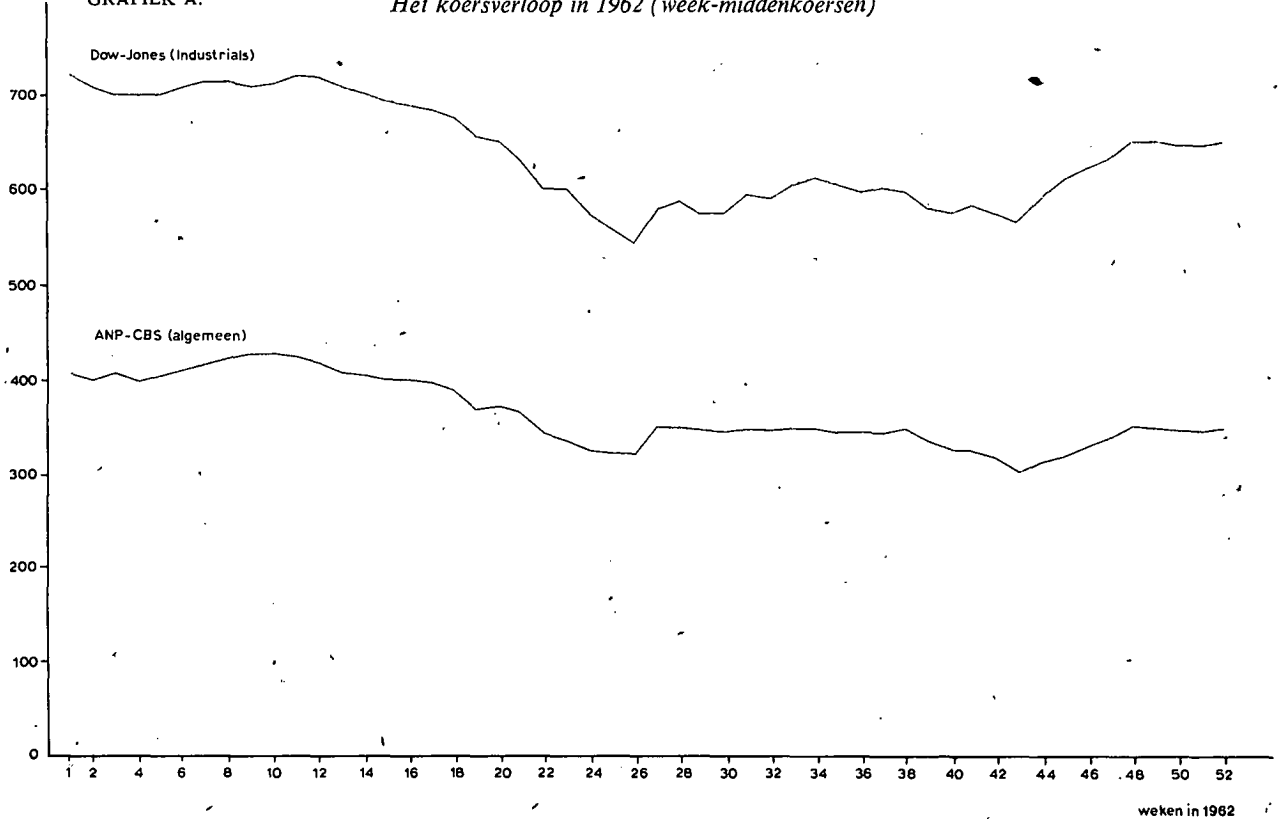
In deze week van de 28ste mei bleek in welke sterke mate Amsterdam de korte fluctuaties van New York overnam. Vermelden wij in deze categorie ten slotte nog de „Cuba-

³⁾ Deze coëfficiënt is significant op een niveau van 1 pCt.

⁴⁾ Vooral voor vele kleine aandeelhouders zal dit tot gedwongen verkopen hebben kunnen leiden. En het is aannemelijk, dat de gebeurtenissen rond 28 mei tot een wijziging in de structuur van het Amerikaanse aandelenbezit hebben geleid, waarbij materiaal verhuisd is naar financieel sterkere particuliere beleggers en naar institutionele beleggers.

GRAFIEK A.

Het koersverloop in 1962 (week-middenkoersen)

inzinking" van 24 oktober jl., welke — zoals reeds is opgemerkt — gevolgd is door een krachtiger grondtoon van de effectenmarkt.

Ook wat 1962 betreft kan intussen worden vastgesteld, dat incidentele factoren over het geheel genomen de tendentie van de koersen op iets langere termijn niet hebben beheerst. Doorslaggevend zijn uiteindelijk de inzichten omtrent de ontwikkeling van de economie, zoals deze leven bij kopers en verkopers op de beurs. Het jaar 1962 overziend kan voorts worden gesteld, dat de parallelliteit tussen de koersontwikkeling in New York en Amsterdam wel aanzienlijk groter is geweest dan in 1961.

De co-variantie der koersen in 1962.

Waar in het voorgaande sprake is geweest van de ontwikkeling van het koerspeil in New York en Amsterdam is, zoals te doen gebruikelijk, gedoeld op de koersindices, die resp. de benaming Dow Jones (industrials) en A.N.P.-C.B.S. (algemeen) dragen. De bedoelde Dow Jones-index wordt opgebouwd uit de koersen van een dertigtal Amerikaanse industriële bedrijven ⁵⁾. Men mag aannemen, dat de representativiteit van deze index behoorlijk is, zonder nochtans te kunnen stellen, dat met veranderingen van het Dow Jones-indexcijfer het laatste woord is gezegd over de koersontwikkeling in de Verenigde Staten.

De algemene beursindex A.N.P.-C.B.S. heeft betrekking op Nederlandse fondsen uit vijf onderscheiden categorieën, voor elk waarvan eveneens een indexcijfer bepaald wordt. De algemene index is een gewogen gemiddelde van de categorie-indices. Daarbij maken de gewichten van internationals en industrie tezamen meer dan 70 pCt. van het totaal uit ⁶⁾. Ook t.a.v. deze index kan een soortgelijke

⁵⁾ Zie bijv. het „Weekbericht" van „De Twentsche Bank" van 4 mei 1962.

⁶⁾ Zie de C.B.S. „Maandstatistiek van het financieuzen" van april 1955 en van januari 1961.

opmerking als voor het Dow Jones-cijfer worden gemaakt.

In grafiek A is de ontwikkeling van de week-middenkoersen in New York en Amsterdam (algemeen indexcijfer) uitgebeeld. In grafiek B is het verloop van de maand-middenkoersen, ook voor de vijf sub-groepen, welke aan de Amsterdamse beurs onderscheiden worden, weergegeven. De cijfermatige gegevens voor deze grafieken (en de navolgende correlatieberekeningen) zijn vermeld in de tabellen 1 en 2.

Gelet op hetgeen wij in het voorgaande stelden betreffende de in grote lijnen overeenkomstige tendenties op de effectenbeurzen van Amsterdam en New York in 1962 zal het geen verwondering wekken, dat correlatie van de in tabel 1 weergegeven reeksen tot een hoge correlatiecoëfficiënt leidt. De regressievergelijking luidt:

$$M_{A.N.P.}^* = 0,650 M_{D.J.} - 52,13 \dots \dots \dots (1)$$

(0,035) R = + 0,933

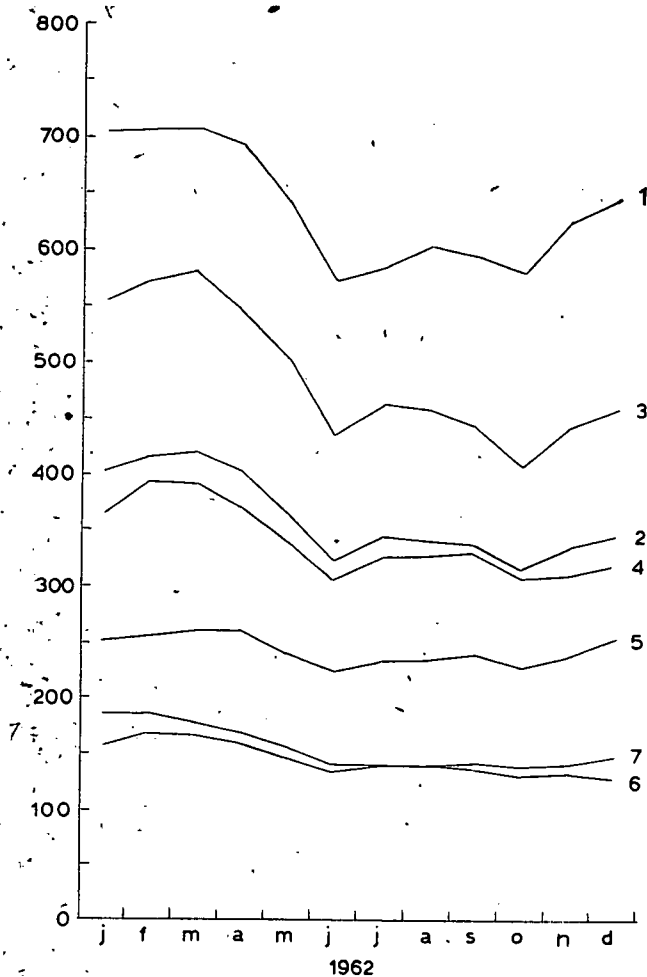
$M_{A.N.P.}$ = week-middenkoers A.N.P.-C.B.S. (algemeen)

$M_{D.J.}$ = week-middenkoers Dow Jones (industrials).

Bovenstaande vergelijking impliceert derhalve, dat in 1962 een koerswijziging (van de week-middenkoers) van 1 punt in New York gemiddeld gepaard is gegaan met een gelijkgerichte verandering in de overeenkomstige Amsterdamse index van ca. 2/3 punt. Bij vergelijking (1) willen wij nog twee kanttekeningen maken. In de eerste plaats heeft de gelijkgerichtheid van de tendentie op langere termijn in beide reeksen een zeer belangrijke rol gespeeld, waardoor van „trend-correlatie" zou kunnen worden gesproken. Vervolgens blijken bij nadere analyse de rest-grootheden, behorend bij vergelijking (1), in sterke mate positieve autocorrelatie te vertonen, hetgeen o.m. consequenties heeft voor de schatting van de standaardfout van de regressiecoëfficiënt. Transformatie van de variabelen

GRAFIEK B.

Het koersverloop in 1962 (maand-middenkoersen)

- 1 Dow Jones (industrials)
- 2 A.N.P.-C.B.S. (algemeen)
- 3 id. (internationals)
- 4 id. (industrie)
- 5 id. (banken)
- 6 id. (handel)
- 7 id. (scheepvaart)

kan leiden tot een regressievergelijking, waarbij de rest-grootheden in veel mindere mate of in het geheel geen autocorrelatie vertonen ⁷⁾.

Zo hebben wij de eerste differenties van de reeksen in tabel 1 bepaald (d.w.z. de veranderingen in de middenkoersen van week op week) en de aldus verkregen nieuwe reeksen met elkaar gecorreleerd ⁸⁾. Het resultaat was:

$$\Delta M_{A.N.P.}^* = 0,509 \quad \Delta M_{D.J.} = -0,516 \dots \dots \dots (2)$$

(0,055) R = + 0,800

$\Delta M_{A.N.P.}$ = eerste differentie van week-middenkoers A.N.P.-C.B.S. (algemeen)

$\Delta M_{D.J.}$ = eerste differentie van week-middenkoers Dow Jones (industrials).

⁷⁾ Zie bijv. G. Tintner: „Handbuch der Ökonometrie”, blz. 305 e.v.

⁸⁾ Men overwege echter, dat bij het aanwezig zijn van een niet-lineaire trend in de oorspronkelijke waarnemingen, de eerste differenties nog een trendelement zullen bevatten.

TABEL 1. Week-middenkoersen 1962.

Beursweek	Dow Jones (ind.)	A.N.P.-C.B.S. (alg.)
1	722	408
2	709	400
3	702	407
4	698	404
5	699	407
6	713	413
7	715	419
8	714	425
9	709	428
10	711	429
11	720	427
12	718	423
13	710	415
14	701	409
15	691	402
16	689	401
17	684	397
18	672	385
19	655	368
20	651	370
21	629	365
22	601	344
23	599	335
24	578	326
25	560	323
26	546	322
27	578	346
28	587	348
29	578	345
30	578	341
31	594	344
32	591	343
33	604	343
34	613	343
35	607	341
36	601	341
37	604	339
38	603	342
39	583	331
40	580	325
41	587	326
42	584	318
43	569	304
44	592	315
45	613	319
46	626	328
47	635	337
48	649	350
49	651	348
50	646	345
51	646	343
52	650	345

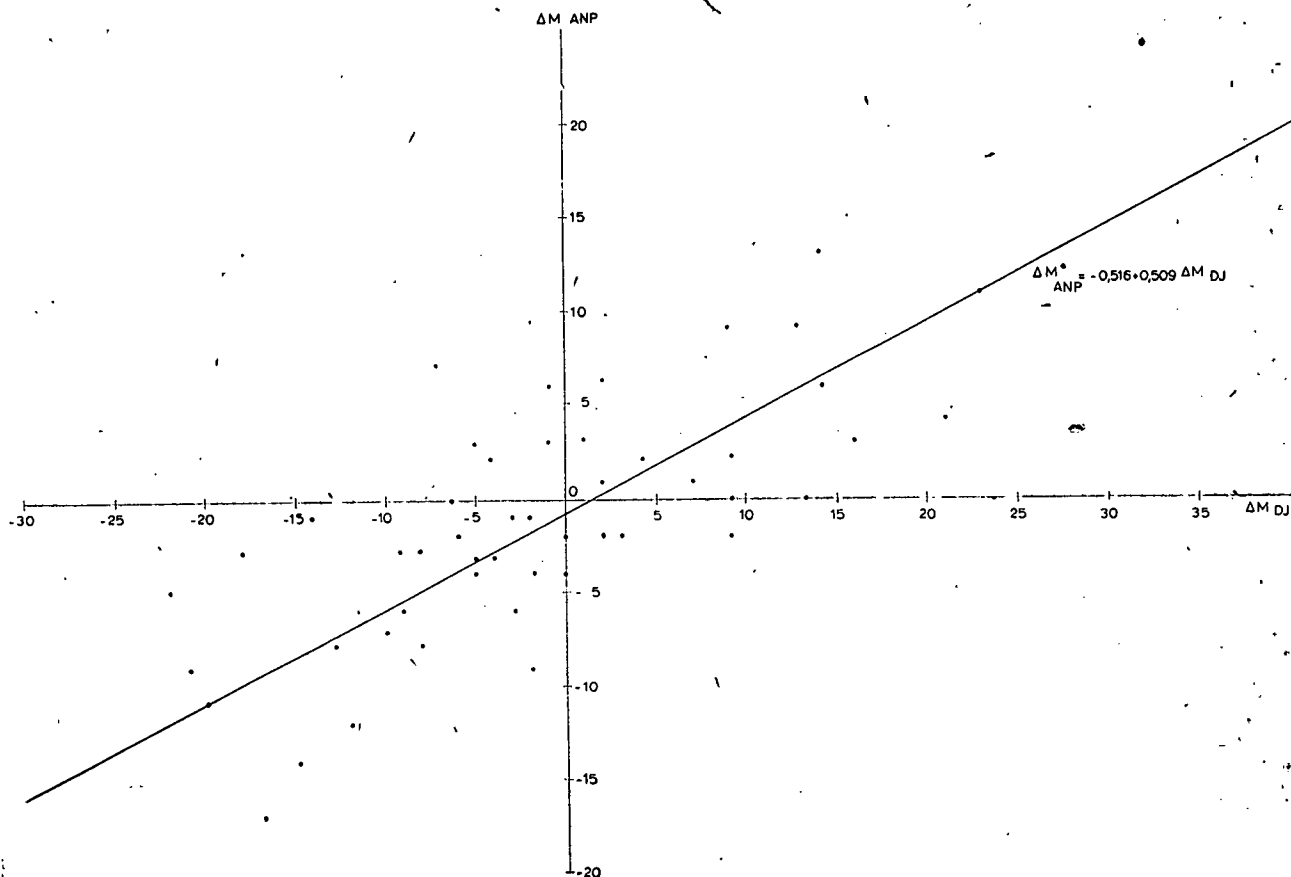
TABEL 2. Maand-middenkoersen 1962

Maand	Dow Jones (ind.)	A.N.P.-C.B.S.					
		algemeen	internation.	industrie	banken	handel	scheepvaart
jan.	705	405	555	367	252	161	183
febr.	712	420	572	390	258	169	183
mrt.	714	424	583	387	264	168	177
apr.	690	403	550	370	264	163	168
mei	644	368	501	339	240	148	157
juni	573	328	437	312	227	137	142
juli	582	345	464	326	235	142	142
aug.	603	343	459	327	236	142	142
sept.	598	338	446	330	241	143	139
okt.	581	318	418	309	233	137	133
nov.	628	332	443	314	237	141	134
dec.	648	345	464	322	253	150	132

Zoals uit het in tabel 3 vermelde quotiënt van Von Neumann blijkt heeft reeds toepassing van deze eenvoudige transformatie, bedoeld quotiënt aanmerkelijk dichter in de buurt gebracht van 2, in de omgeving van welke waarde deze grootheid zich zal bevinden bij ontbreken van autocorrelatie in de residuen ⁹⁾.

De interpretatie van vergelijking (2) verschilt van die van vergelijking (1): hier worden namelijk wijzigingen in de middenkoers van Dow Jones (van de ene week op de andere) in verband gebracht met wijzigingen in de overeenkomstige Amsterdamse grootheid. Veranderde in 1962 de bedoelde week-middenkoerswijziging in Wall Street met 1 punt dan ging dit gemiddeld met een verandering van

⁹⁾ Zie bijv. Prof. H. Theil: „Economic forecasts and policy”, blz. 223.

$\Delta M_{A.N.P.}$ = verandering in de middenkoers A.N.P.-C.B.S. (algemeen) van de ene week op de andere

$\Delta M_{D.J.}$ = verandering in de middenkoers Dow Jones (industrials) van de ene week op de andere

een halve punt in de week-middenkoerswijziging aan het Damrak gepaard (zie ook grafiek C) ¹⁰).

Men dient wel te bedenken, dat dit resultaat — evenals de overige numerieke gegevens, welke in het navolgende bepaald zijn — betrekking heeft op de situatie, zoals deze

(I. M.)

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. S-p-r-e-i-d-i-n-g over ca. 200 fondsen beperkt het risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL 84, ROTTERDAM

n.v.d.

zich in een gegeven jaar, t.w. 1962, heeft voorgedaan. Aan de gevonden coëfficiënten kan derhalve geen al te absolute betekenis worden toegekend.

TABEL 3.

Verklaring van de koersontwikkeling te Amsterdam uit de ontwikkeling van 'het indexcijfer Dow Jones (industrials)

categorie	regressie-coëfficiënt	standaardfout regressiecoëfficiënt a)	quotiënt van Von Neumann	correlatie-coëfficiënt b)
oorspronkelijke waarden				
A.N.P.-C.B.S.				
algemeen	+ 0,650	0,035	0,133	+ 0,933
internationals	+ 0,994	0,040	0,157	+ 0,933
industrie	+ 0,480	0,033	0,143	+ 0,902
banken	+ 0,210	0,015	0,367	+ 0,899
scheepvaart	+ 0,310	0,026	0,106	+ 0,863
handel	+ 0,207	0,010	0,365	+ 0,951
eerste differenties				
algemeen	+ 0,509	0,055	1,618	+ 0,800
internationals	+ 0,783	0,084	1,461	+ 0,800
industrie	+ 0,395	0,053	1,510	+ 0,728
banken	+ 0,229	0,039	1,668	+ 0,643
scheepvaart	+ 0,119	0,019	2,498	+ 0,560
handel	+ 0,167	0,020	1,576	+ 0,699

N.B. week-middenkoersen hebben steeds het basismateriaal gevormd.

a) Niet gecorrigeerd voor autocorrelatie in de residuen.

b) Ongecorrigeerd.

In tabel 3 zijn de uitkomsten samengevat van de door ons uitgevoerde regressieberekeningen. Niet alleen het algemeen A.N.P.-C.B.S.-indexcijfer is in afhankelijkheid van de Dow Jones-index bezien, doch zulks is eveneens geschied voor elk der vijf onderscheiden subgroepen van aan de Amsterdamse beurs genoteerde aandelen, t.w. de sectoren der „internationals”, de industrie, de scheepvaart, de banken en de handel¹¹⁾.

Steeds is uitgegaan van week-middenkoersen en alle uitkomsten hebben derhalve op week-middenkoersen betrekking¹²⁾.

Bij het correleren van de reeksen der genoemde subgroepen met de Dow Jones-cijfers deed zich hetzelfde verschijnsel voor als hierboven voor het algemene Amsterdamse koersindexcijfer is vermeld: in alle gevallen trad autocorrelatie der restgrootheden op, wanneer de berekeningen met ongetransformeerde variabelen werden uitgevoerd. Derhalve is ook voor elk der vijf categorieën een correlatieberekening gemaakt, waarbij van eerste

¹⁰⁾ „In strictly random samples linear regression coefficients estimated from first differences will closely approximate those obtained from the original values” (M. Ezekiel en K. A. Fox: „Methods of correlation and regression analysis”, blz. 342). Bij de beoordeling van de uitkomsten van tabel 3 bedenken men in dit verband tevens, dat de variantie der regressiecoëfficiënten, behorend bij de oorspronkelijke waarden, in het geval van positieve autocorrelatie der restgrootheden onderschat wordt, indien men de gebruikelijke formule toepast. Zie bijv. H. Wold en L. Jurén: „Demand analysis”, blz. 211.

¹¹⁾ De invloed van andere Europese beurzen op het koersverloop aan het Damrak blijve buiten beschouwing.

¹²⁾ Het werken met weekgemiddelden i.p.v. met dagkoersen verkleint overigens de variatie, hetgeen uiteraard op de hoogte van de correlatiecoëfficiënt van invloed is.

differenties is uitgegaan. (Deze bewerking leidde steeds tot een aanzienlijke verbetering van het quotiënt van Von Neumann). Indien wij nu de grootte van de (ongecorrigeerde) correlatiecoëfficiënten, behorende bij de getransformeerde variabelen, als maatstaf hanteren voor de mate van samenhang tussen de koersschommelingen in de onderscheiden Amsterdamse categorie en die in de Dow Jones-index, dan blijkt — zoals te verwachten was — de groep der internationals New York zeer trouw te volgen. De groep der Nederlandse industriële aandelen komt, wat de mate van parallelisme met New York betreft, op de tweede plaats. Vervolgens komt de groep der handelsaandelen, dan die van de banken en tenslotte de scheepvaartsector.

De significantie van het verschil tussen de resp. correlatiecoëfficiënten is niet steeds even groot. Niettemin menen wij te kunnen poneren, dat de relatieve hoogte der voor 1962 bepaalde correlatiecoëfficiënten niet strijdig is met hetgeen verwacht kon worden.

Samenvatting.

1. De algemene tendentie van de koersontwikkeling in 1962 op de beurs van New York lijkt evenals die ter beurze van Amsterdam bepaald te zijn door de waardering van de perspectieven der respectieve economieën op iets langere termijn.

2. De invloed van incidentele factoren op het koersverloop is in vele gevallen te traceren. Onze indruk is niet, dat bedoelde factoren het verloop op langere termijn significant beïnvloeden.

3. Gelet op de oorzaken van de koersfluctuaties in Wall Street lijken de met deze fluctuaties corresponderende schommelingen in Amsterdam veelal herleid te kunnen worden tot gevoelsmatige reacties op de stemming in New York (zie echter voor de „internationals”: punt 4).

4. De samenhang tussen de koersontwikkeling te New York en die van de op de Amsterdamse beurs genoteerde „internationals” is begrijpelijkerwijze zeer nauw: enige dezer fondsen worden nl. ook regelmatig in New York verhandeld, zodat technische factoren (arbitrage) hierbij een grote rol spelen.

5. Bij de beoordeling van de in tabel 3 vermelde waarden m.b.t. de samenhang tussen het koersverloop in Wall Street en de ontwikkeling aan het Damrak overwege men, dat hiermede de situatie in een bepaald jaar, nl. 1962, is weergegeven. Het behoeft geen betoog, dat aan de gevonden coëfficiënten geen algemene gelding kan worden toegekend. Zij wijzen er intussen op, dat een niet onbelangrijk deel van de fluctuaties in de koersen te Amsterdam statistisch verklaard kan worden uit schommelingen in het New Yorkse koersniveau. (N.B. de gegevens hebben betrekking op week-middenkoersen). Het dient echter te worden afgewacht welke invloed maatregelen als de, door president Kennedy voorgestelde, belasting op buitenlandse effecten op het parallelisme van de koersfluctuaties in New York en Amsterdam zullen hebben.

Amsterdam.

Drs. A. PAIS.
Drs. A. M. VAN DORSSER.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Kanttekeningen bij het advies der Commissie Economische Mededinging inzake verticale prijsbinding

In „E.-S.B.” nos. 2401 en 2402 van resp. 14 en 21 augustus jl. wijdde Prof. Dr. W. J. van de Woestijne een nadere beschouwing aan het probleem van de verticale prijsbinding, zulks naar aanleiding van een advies, uitgebracht op 8 april van dit jaar door de Commissie Economische Mededinging van de Sociaal-Economische Raad aan de Staatssecretaris van Economische Zaken.

Prof. Van de Woestijne kwam tot de conclusie, dat in het rapport niet méér tot uitdrukking werd gebracht dan de subjectieve meningen der voor- en tegenstanders met betrekking tot de verschillende vormen van verticale prijsbindingen. Met deze conclusie kan men het ongetwijfeld eens zijn. De schrijver betreunde voorts, dat de onderscheiden opvattingen op geen enkele wijze op feitenmateriaal, resp. op kwantitatieve gegevens waren gebaseerd, terwijl ten slotte nog als een gemis werd gevoeld, dat het verschijnsel der verticale prijsbinding niet aan een theoretische analyse werd onderworpen.

Inderdaad hebben conclusies, gebaseerd op en ingegeven door de groepsbelangen der rechtstreeks belanghebbenden, weinig waarde als uitgangspunten voor een sociaal-economische politiek, gericht op een optimale behartiging van het algemeen belang in de ruimste zin. Om met Prof. Van de Woestijne te spreken: wat vanuit het standpunt van een bepaalde belangengroep logisch correct is, behoeft nog niet empirisch juist te zijn beschouwd vanuit het „algemene” standpunt der gehele volkshuishouding. Indien in een rapport als het onderhavige bepaalde conclusies worden getrokken en zekere aanbevelingen worden gedaan, dan moeten deze zijn gebaseerd op objectieve concrete gegevens en niet op hetgeen bepaalde belangengroepen vanuit hun eigen standpunt als wenselijk zien.

Nu heeft de Commissie Economische Mededinging drie jaar de tijd genomen om haar rapport uit te brengen. Men mag toch wel aannemen, dat deze termijn ruimschoots voldoende was voor de vergaring van representatief cijfermateriaal, op grond waarvan normatieve conclusies en aanbevelingen op verantwoorde wijze kunnen worden getrokken, resp. gegeven. Natuurlijk diende de commissie kennis te nemen van de meningen der betrokkenen, maar daarnaast had men zelfstandig een onderzoek moeten instellen naar de resultaten van de verschillende vormen van verticale prijsbinding, zoals deze in de praktijk van het economisch leven worden aangetroffen. De verkrijging van gegevens over het prijsverloop en de omzetontwikkeling in de verschillende sectoren van het bedrijfsleven stuit in Nederland niet op al te grote moeilijkheden. Men zou hierbij niet alleen aangewezen zijn op het door het C.B.S. verzamelde materiaal en de gegevens, die de betrokken belangengroepen ter beschikking hadden kunnen stellen, maar men had bijv. ook kunnen putten uit de gegevens, verzameld door de opsporingsambtenaren van Economische Zaken bij hun controlewerkzaamheden binnen het kader van de zgn. „margebeschikking” (prijzenbeschikking ingevoerde verbruiksgoederen 1961).

De mogelijkheid van een kwantitatieve bewijsvoering werd nu door de commissie uitdrukkelijk verworpen. Men stelde, dat op basis van beschikbaar statistisch cijfer-

materiaal twee tegengestelde zienswijzen kunnen worden verdedigd. Natuurlijk bestaat er wel zo iets als „l'art de grouper les chiffres”, maar dit betekent nog geenszins, dat er geen objectieve interpretatie van statistische gegevens mogelijk zou zijn bij een duidelijke omschrijving van de probleemstelling. Naast de subjectieve oordelen van voor- en tegenstanders had de commissie een eigen objectieve conclusie moeten trekken, niet gebaseerd op de wenselijkheid en verwerpelijkheid vanuit een bepaald standpunt, maar op grond van feitelijke gegevens.

Behalve tegen de werkwijze van de commissie kunnen echter ook bezwaren worden ingebracht tegen de wijze, waarop men een probleem, hetwelk deel uitmaakt van een samenhangend complex van problemen, geïsoleerd heeft willen oplossen. Immers, de verticale prijsbinding — en zeker de vormen van collectieve prijsbinding — hangen ten nauwste samen met de organisatie van het bedrijfsleven, in het bijzonder waar mededingingsregelingen en kartelovereenkomsten in het geding zijn. En juist met deze materie heeft het Ministerie van Economische Zaken zich in de laatste jaren intensief bezig gehouden. Tal van zgn. „bedrijfsregelingen” werden aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen en in vele gevallen werden de bedrijfsgenoten gedwongen hun bedrijfsregelingen volgens de wensen van de Minister te wijzigen, op straffe van onverbindendverklaring. Door de Commissie Bedrijfsregelingen, door de Directeur voor Orderingsvraagstukken en niet in de laatste plaats door de Minister zelf is in dit opzicht een zware pressie uitgeoefend op tal van organisaties van bedrijfsgenoten, met als stok achter de deur het kartelbesluit. De gehele problematiek van de verticale prijsbinding dient dan ook geplaatst te worden binnen het ruimere kader der bedrijfsregelingen.

Kennelijk echter heeft men binnen de kring der commissie hier toch wel iets van aan gevoeld. Immers, men betreft het principe van de economische orde in de beschouwingen. Men maakt o.i. echter een denkfout indien men stelt, dat een principiële uitspraak zou bevatten een keuzebepaling met betrekking tot de structurelementen, die de economische orde bepalen. Het wil ons voorkomen, dat hier de zaak wordt omgedraaid: een uitspraak van de commissie, gebaseerd op gegevens uit de praktijk, behoeft nog geenszins een principiële uitspraak in te houden in de vorm van een waarderingsoordeel t.a.v. een bepaalde economische ordening. Bij de beoordeling van de verticale prijsbinding had de commissie de economische orde als gegeven dienen te beschouwen, hetzij als een gegeven uitgangspunt, hetzij als een gegeven doel. De conclusies der commissie hadden dan bijv. in de volgende vorm kunnen worden gegoten: „gegeven een bepaalde en nader omschreven economische orde zal een generieke onverbindendverklaring der verticale prijsbinding tot die en die consequenties leiden. . . .” of bijv. „een generieke onverbindendverklaring der verticale prijsbinding zal de tendentie versterken tot het ontstaan van een economische orde, die gekenmerkt wordt door die en die structurelementen. . . .” Dit heeft niets uitstaande met een waarderingsoordeel t.a.v. de economische orde zelf!

Op deze wijze zou een bijdrage kunnen worden geleverd tot een theoretische analyse, waarop Prof. Van de Woestijne in het reeds eerder aangehaalde artikel de nadruk legt. Wij spreken hier van „bijdrage”, aangezien wij van mening zijn, dat het geven van een zuiver wetenschappelijke analyse niet moet worden overgelaten aan een S.-E.R.-commissie. Wij zijn van mening, dat wetenschap en politiek gescheiden dienen te blijven.

Kan men het vraagstuk van de verticale prijsbinding niet los zien van de problemen, verbonden aan de organisatie van het Nederlandse bedrijfsleven in het algemeen en van de bedrijfsregelingen in het bijzonder, nog sterker is dit vraagstuk gebonden aan de ontwikkelingstendities binnen de E.E.G. Dat de commissie in haar beschouwingen de factor E.E.G. geheel heeft verwaarloosd, is o.i. de grootste omissie van dit rapport.

Men dient immers te bedenken, dat een ordening van het economisch leven in Nederland aangepast zal moeten zijn aan de spelregels, die in E.E.G.-verband gelden. Het verdrag van Rome (derde deel, Titel I, hoofdstuk I) bepaalt weliswaar, dat alle ondernemersafspraken in beginsel zijn toegestaan, maar er worden beperkingen en „verboden praktijken” genoemd, zoals bijv. „het vaststellen van aan- of verkoopprijzen”. Dat de organen der E.E.G. op dit gebied actief zijn, moge o.a. blijken uit verordening no.

153 van de Commissie der E.E.G. tot aanvulling en wijziging van verordening no. 27 van 3 mei 1962 (zie publikatieblad der Europese Gemeenschappen, no. 139, dd. 24 december 1962). Deze verordening behelst de verplichting tot aanmelding van zgn. alleenvertegenwoordigers-overeenkomsten bij de Commissie van de E.E.G., Directoraat Generaal van de Concurrentie, Directie Kartels en Monopolies. Dat hierbij ook het vraagstuk der prijsbinding een rol speelt moge blijken uit het feit, dat een vereenvoudigde aanmeldingsprocedure is toegestaan, indien o.a. „de alleenvertegenwoordiger door de overeenkomst niet is gebonden aan een door de vertegenwoordigde vastgestelde minimumprijs”. Men ziet het: ook in E.E.G.-verband wordt aandacht geschonken aan de verticale prijsbinding, al heeft het door ons genoemde voorbeeld dan ook betrekking op de individuele verticale prijsbinding.

Op grond van het voorgaande moeten wij dan ook tot de conclusie komen, dat de Commissie Economische Mededinging in haar rapport niet slechts meer aandacht had moeten schenken aan de feitelijke toestanden, verhoudingen en ontwikkelingstendities, maar ook had moeten nagaan, in hoeverre de verschillende vormen van verticale prijsbinding te verenigen zijn met de inhoud en de strekking van regelingen en afspraken op E.E.G.-niveau.

Amsterdam.

K. F. DE HAAN.

Geen oplossing van de woningnood met de huidige architectuur

Zonder overdrijving kan de huidige situatie in de bouw- nijverheid in het algemeen en heel in het bijzonder wat de woningvoorziening betreft, hoogst zorgwekkend worden genoemd, als dus Minister P. Bogaers in zijn nota betreffende een pluriform en expansief bouwbeleid. In verband met deze nota zouden wij willen opmerken:

— dat de diversiteit van de voorgestelde maatregelen indrukwekkend is en de ernst van de situatie benadrukt;

— dat de verhoging van de sociale status van de bouwvakarbeider en alles wat daarmee samenhangt te zeer als middel ter oplossing van de problemen wordt overschat;

— dat de research naar arbeidbesparende oplossingen te veel in het theoretische vlak ligt;

— dat het probleem te zeer op indirecte wijze wordt aangepakt;

— dat te weinig de directe methode door de overheid wordt gestimuleerd en onderhanden genomen.

Wat nu die directe methode, waarnaast alle voorgestelde maatregelen geenszins hun belangrijkheid verliezen, is, zouden wij hier verder willen uitwerken.

Wat is in feite het probleem? Het door de overheid vastgestelde bouwcontingent voor 1962 en 1963 bedroeg 90.000 woningen per jaar. Voor de normale bevolkingstoename zijn 85.000 woningen nodig. In 1962 beliep de reële woningbouwproductie een getal van 78.000, d.i. nog 7.000 beneden de vereiste standaard. Wij hebben echter te maken met woningnood, d.w.z. met een extra tekort veroorzaakt door een historische achterstand. Dit tekort kan nooit worden ingehaald binnen het kader van de huidige ontwikkeling van de bouwcapaciteit, ook al omdat het groeitempo van capaciteit en productie in de bouwnijverheid

sinds de laatste decennia geen gelijke tred meer heeft kunnen houden met de groei van de bevolking.

Naar onze mening kan de vereiste uitbreiding van de bouwcapaciteit alleen worden verkregen door kapitaal-intensieve, industriële methoden. Het aantal beschikbare arbeiders en hun produktiviteit is slechts binnen beperkte grenzen, ondanks statusverhogingen, voor verhoging vatbaar. Is het probleem oplosbaar langs de bestaande zichzelf moeizaam ontwikkelende bouwmethodiek? Wij menen van niet. Wij moeten veeleer stellen, dat de huidige traditionele bouwmethode remmend werkt op de produktiecapaciteit. Wanneer wij de productie van woningen vergelijken met de fabricage van consumptiegoederen, zoals radio's, automobielen enz., dan moeten wij vaststellen, dat een verhoging van de produktiecapaciteit daar slechts verkregen kan worden door middel van een verdere mechanisatie en/of automatisering. Dit geldt vooral wanneer wij rekening houden met de situatie op de arbeidsmarkt en in verband daarmee met de huidige loonproblematiek, welke deels ontstaan is uit de arbeidsintensiviteit van de woningbouw.

De oplossing zou dan ook naar onze mening gelegen zijn in een industriële aanpak. Zowel bij de normale consumptie-artikelen als in de woningbouw, hebben wij te maken met massaproductie c.q. met massa-artikelen. Bij te realiseren aantallen van 90.000 in één jaar, kunnen wij ons geen te partiële en ambachtelijke bouwmethodie meer permitteren.

Waar de industrie zichzelf slechts door zeer moeizame en langdurige inspanningen die mentaliteit, welke hier vereist wordt, heeft eigen gemaakt, moeten wij concluderen, dat daar ook de know-how ligt, welke deze problematiek vraagt. Als dat zo is dan verplaatst zich het bouwen van woningen van de aannemer naar de fabrikant, d.w.z. van

architectuur naar „industrial design”. Immers, de architectuur heeft zich tot op heden niet specifiek bezig gehouden met het ontwerpen van massa-consumptiegoederen, welke fabriekmatig worden voortgebracht. Sinds de crisisjaren in de Verenigde Staten rond 1929 heeft juist de industriële vormgeving zich midden in die massa-industrie-problematiek geplaatst, waardoor zij in staat moet worden geacht het fabrieksklimaat op zijn minst beter te kennen dan de architectuur.

Waardoor onderscheidt zich nu dat „industrial design”? In het algemeen mogen wij stellen:

- dat haar benaderingswijze van het probleem niet uitgaat van het individu, doch van de anonieme gebruiker;
- dat de werkmethode in verband met het technisch constructieve gedeelte van het object zich richt op de werktuigbouw en niet op de bouwkunde.

Om de steeds terugkomende vraag naar serie- en massa-artikelen te kunnen beantwoorden is de industriële vormgeving onder andere gewend te denken in monolietvormen, ontstaan door de matrijs. Het matrijsprodukt heeft het voordeel, dat het arbeid- en tijdsbesparend in de produktie en een assemblage is. Bovendien vereist het van de kant van de gebruiker in vergelijking tot het traditionele stapelbouwprodukt ¹⁾ een zeer gering onderhoud. Wij weten, dat in de bouwkunde, met name in de betonbouw, van de monoliet gebruik wordt gemaakt. Wanneer wij echter zien op welk een ingewikkelde en weinig industriële wijze deze plastische bouw ontstaat, dan hebben wij vaak bewondering voor de sculpturaal-architectonische waarde, maar met betrekking tot de woningnood brengt het ons niet verder.

De eisen van de gebruikstechniek, de ergonomie, de semiotiek, de variabiliteit, de motivation research enz., gezien in het licht van een massa-gebruiks- of verbruiks-goed, zijn nauwelijks terug te vinden in de resultaten van de hedendaagse architectuur.

Bij de realisering van flatgebouwen, woningen enz. gaat men te weinig uit van de gereedschappen en produktietechnieken, welke potentieel aanwezig zijn in het arsenaal van de massa-industrie. Immers, men maakt wel per onderdeel, bijv. een stalen raamkozijn, gebruik van het industriële productieproces, doch de toepassing van dat object vindt nog al te veel plaats in een ambachtelijke bouwwijze.

Dit is ongetwijfeld een van de oorzaken, waardoor onze huidige woningen in hun voorkomen niets gemeen hebben met andere massagoederen, zoals automobielen en confectiekleding. **De woningbouw zou op te lossen zijn, wanneer woningen op dezelfde wijze gefabriceerd zouden worden als auto's.** Dit gebeurde tot dusver niet. De massa zou aan deze progressieve aanpak nog niet toe zijn. Wij zouden er echter op willen wijzen dat, gezien vergelijkingen op andere gebieden, het publiek wordt onderschat. Volgen wij de progressieve doorbraak van warenhuis naar zelfbediening en supermarkt, een waarlijk geavanceerde eigentijdse verkoopstechniek waarbij de koper het traditionele persoonscontact loslaat, dan constateren wij, dat deze niet is ontstaan door het warenhuis zelf, maar door druk van buitenaf, van de massa, van het publiek, dat zoals beweerd wordt meestal achter loopt in smaak en in het accepteren van een nieuwe structuur.

¹⁾ Hierbij worden *ter plaatse* vrijwel alle „elementen” samengevoegd.

(I. M.)

De flatbouw zou men als een tweede voorbeeld kunnen aanhalen in verband met de anonimiteit, waarbij wij direct zouden willen opmerken, dat daarvoor juist in de flatbouw naar onze mening niet de juiste oplossing is gevonden. Ook hiervan is in het beginstadium gezegd, dat van de zijde van het publiek grote moeilijkheden waren te verwachten. Toch is de reactie hier anders uitgevallen. In dit geval is er in zekere zin sprake van noodzaak, ja zelfs van een soort dwang. Toch blijft het niet minder waar, dat de mens zich bijzonder soepel aan deze noodzakelijke ontwikkeling heeft aangepast. Het incasseringsvermogen van de mens blijkt groter dan verondersteld werd. Evenzo is dat het geval gebleken in de confectie-industrie. Zij heeft namelijk door de variabiliteit binnen de mogelijkheid van de economie en de produktie deze „persoonlijkheidsopvatting” sterk doen wankelen. Wij menen o.a. om die reden, dat woonhuizen en automobielen wel met elkaar vergelijkbaar kunnen zijn, in zoverre er sprake is van een wijze van vervaardigen.

Hoe zou die industriële vormgeving te werk gaan, wanneer er gevraagd werd een poging te doen de problemen in de woningbouw op te lossen? Bij de concretisering van de woning langs industriële weg zal de industriële vormgeving zich moeten bedienen van haar methoden om via analyses, programmeringen, schaalmodellen, ware-grootte-modellen enz. tot de definitieve gebruikstechnische en produktietechnische oplossing te komen, waarbij in de gehele problematiek stedenbouwkundige vraagstukken, zoals de aspecten van het verkeer, de distributie, het huisvuil, de luchtverontreiniging, transport enz. deskundig dienen te worden bezien.

Wij moeten t.a.v. deze gebruikelijke methoden, waarop wij hier verder in zouden willen gaan, een splitsing maken, tussen het *analytische* gedeelte, het *experimentele* gedeelte en het *definitieve* gedeelte. In het analytische gedeelte dient een onderzoek ingesteld te worden naar de gehele problematiek van „het wonen”, van volume tot flexibiliteit en variabiliteit. Het totale complex van behoeften, zowel produktietechnisch als gebruikstechnisch, zal hierin een belangrijke rol spelen. Het experimentele gedeelte zal zich daarentegen moeten richten op alle facetten, welke resulteren uit de analyse, aan de hand van schaalmodellen en ware-grootte-modellen. Ten slotte zal in het definitieve gedeelte de woning verder produktierijp worden gemaakt. Men zal hier een uiteindelijk besluit dienen te nemen in verband met alle voornoemde facetten van de woning en haar realisatie.

Over het experimentele gedeelte zouden wij nog het volgende willen opmerken. De architectuur laat, in tegenstelling tot de industriële vormgeving, achteraf veelal nog

ruimte over voor improvisatie. Een fout is herstelbaar. Dit is om economische redenen in de industriële vormgeving te enen male uitgesloten. De industriële productie is een onherroepelijke zaak, waarin elke correctie vooraf moet worden aangebracht.

Zoals wij reeds eerder in dit artikel opmerkten, zijn er wel diverse pogingen ondernomen om het bouwproces in meer of mindere mate te industrialiseren. Bij de bestudering van uiteenlopende binnen- en buitenlandse bouwsystemen blijkt, dat in verreweg de meeste gevallen het assembleren van de woning niet noemenswaardig gereduceerd wordt. Bovendien liggen bijna alle ons bekende oplossingen in het gebied van de enkele vrijstaande prefab-woning.

De Amerikaan Buckminster Fuller, een vliegtuig-constructeur, vormt de enige uitzondering. Hij heeft in 1931 zijn 4 D-house, een denkbeeld voor massawoningbouw, gelanceerd. Zijn aanpak is bijzonder imposant, doch de verwezenlijking ervan lijkt ons op basis van de bestaande middelen en mogelijkheden niet eenvoudig.

Mogen wij besluiten met de vraag, of het niet de hoogste tijd wordt, dat de overheid een handelbare werkgroep van deskundigen opdracht geeft, op zeer korte termijn door middel van een reëel industrieel programma en een rigoureuze aanpak het probleem tot een oplossing te brengen.

E. A. H. TRUIJEN.
J. L. Th. A. LUCASSEN.

's-Gravenhage.

BOEKBESPREKING

Mr. E. A. G. - *Verploeg: The road towards a European Common Air Market*. Uitgeverij Kemink & Zn. N.V., Utrecht 1963, 242 blz., f. 15.

Op dit geschrift — met als ondertitel „Civil Aviation and European Integration” — promoveerde de schrijver op 6 maart jl. te Utrecht tot doctor in de rechtsgeleerdheid. Het is een typisch juridisch geschrift, dat in belangrijke mate parallel loopt aan de Leidse dissertatie van Mr. H. A. Wassenbergh van 1957¹⁾. Meer nog dan tegen het proefschrift van Wassenbergh zou men tegen dat van Verploeg als bezwaar kunnen aanvoeren, dat het een problematiek, die minstens evenzeer, om niet te zeggen bovenal, een economische problematiek is, vrijwel uitsluitend juridisch beziet.

Verploeg stelde zich tweërlei ten doel: enerzijds te beschrijven, hoe en onder invloed van welke factoren het luchtvaartpolitieke protectionisme in Europa zich heeft ontwikkeld; anderzijds aan te geven, welke pogingen zijn gedaan om dat protectionisme te doorbreken of althans in zijn consequenties voor de economie van de Europese luchtvaart te mitigeren. Veel resultaat hebben — naar de schrijver in zijn inleiding terecht al direct opmerkt — die pogingen tot dusver niet gehad. Nog steeds is de burgerluchtvaart verstrikt in de netten van het meest enge nationalisme; nog steeds houdt men, in Europa zo goed als elders, met hand en tand vast aan het begrip van de nationale soevereiniteit over het „eigen” luchtruim, zoals dat is gecodificeerd eerst — de samenloop met twee wereldoorlogen is niet toevallig — in de Conventie van Parijs van 1919 en vervolgens in die van Chicago van 1944. Het „quid pro quo” viert nog hoogtij, ook in Europa, alle moderne creaties zoals O.E.S.O., E.G.K.S., E.E.G., E.F.T.A. e.d. ten spijt.

¹⁾ H. A. Wassenbergh: „Post-war international civil aviation policy and the law of the air”, 's-Gravenhage, 2e druk 1962.

In een tweetal hoofdstukken (III en VI) geeft de schrijver, zichzelf nogal eens herhalend, een korte uiteenzetting over de huidige situatie van de Europese luchtvaart en haar problematiek. Men is geneigd een vraagteken te plaatsen bij de stelling, dat het Europese luchtnet slechts een aan-afvoerfunctie vervult. Dit mag tot een jaar of vijf geleden in hoofdzaak het geval zijn geweest, sedertdien hebben verschillende Europese luchtvaartmaatschappijen — waaronder de K.L.M. — er niet zonder succes naar gestreefd, ook het intra-Europese luchtvervoer als zodanig meer tot ontwikkeling te brengen. Het zou dus bepaald te ver gaan te suggereren, dat het regionale luchtnet in Europa nog steeds slechts een verlengstuk is van het intercontinentale net. Iets anders is, dat zeker ook in Europa nog een grote markt voor het vliegtuig braak ligt, die slechts wacht op lagere tarieven, minder grensbeslommeringen en meer air-mindedness van de mensen.

Tot tegenspraak prikkelt ook de stelling, dat het relatief hoge kostenpeil van de Europese luchtvaart mede het gevolg zou zijn van het ontbreken van een vliegtuig van Europese makelij, dat attractief genoeg zou zijn om de vlootstandaardisatie te stimuleren. De schrijver komt op dit punt trouwens met zichzelf in de knoop door op de ene plaats (blz. 32) te refereren aan het ontbreken van een Europees equivalent voor de DC-8 of de Boeing-707, terwijl hij elders (blz. 66) eerder denkt aan „het” perfecte vliegtuig voor het intra-Europese verkeer.

In een zestal hoofdstukken (VII t/m XII) schetst de heer Verploeg de pogingen, die op verschillend vlak in de afgelopen jaren zijn ondernomen om te komen tot gezondere luchtvaartverhoudingen, met name in Europa. Hierbij passeren enerzijds de verschillende vormen van samenwerking — fragmentarisch als die zijn en beperkt van draagwijdte — op het niveau der luchtvaartmaatschappijen de revue, anderzijds de bekende ideeën van Sforza, Bonafous en Van de Kieft (in 1951 gelanceerd in de Raad van Europa), alsmede de bijdragen van overheidswege in de vorm van E.C.A.C. en Eurocontrol, nadat in eerdere hoofdstukken reeds werd gewezen op de strekking en de betekenis van de beide mondiale organisaties, I.A.T.A. en I.C.A.O.

Wat I.A.T.A. betreft maakt schrijver o.m. de interessante opmerking (blz. 62), dat, met alle waardering voor de positieve kanten van het werk van deze organisatie en daargelaten de vraag of zij strikt formeel wel of geen kartel is, niet kan worden ontkend, dat zij door het uitschakelen c.q. minimaliseren van de concurrentie in feite bijdraagt tot het in stand houden van oneconomische ondernemingen en derhalve niet bevorderlijk is voor de rationalisatie van de luchtvaart, hetzij regionaal, hetzij „world wide”.

Overigens betoont de heer Verploeg zich zowel in zijn betoog t.a.v. de internationale luchtvaartmaatschappij in het algemeen (blz. 99) als t.a.v. Air Union in het bijzonder (blz. 159) minder beducht voor het elimineren van concurrentie dan Goedhuis, Meyer, Hymans e.a., zeker wat Europa betreft, waar immers — afgezien nog van de outsiders uit derde landen — de spoorwegen een eventueel luchtvaartmonopolie wel binnen de perken zouden houden. Wellicht houdt schrijvers stelling (blz. 100), dat internationale luchtvaartmaatschappijen slechts kans van slagen maken als tussen de betrokken staten nauwe politieke banden bestaan, in al haar beknoptheid tevens de verklaring in, waarom het nog steeds niet is gekomen tot Air Union, ondanks jaren van onderhandelen en ondanks klemmende economische argumenten pro fusieering.

Gezien het grote belang van de Air Union-poging in het

kader van het onderwerp van dit proefschrift, stelt het daaraan gewijde hoofdstuk (XI) wel enigszins teleur. Het bleef te veel aan de oppervlakte. Er was meer van te maken geweest, ook voor wie niet over de officiële documenten kon beschikken. Tevergeefs zoekt men in Verploegs uitvoerige bibliografie naar bladen als de *Wirtschafts-Korrespondent* (WICO) en de *Lloyd Anversois*, die in de afgelopen jaren vele malen over Air Union berichtten en daarbij blijk gaven, zeer goed geïnformeerd te zijn. Bij de mededeling (blz. 157), dat de A.U.-maatschappijen haar zelfstandigheid en identiteit zouden behouden, mist men node de kanttekening, dat dit moeilijk verenigbaar zou zijn (geweest) met de beoogde verregaande integratie van de dienstregelingen en van de organisaties in het buitenland, en dat de architecten hier — gehandicapt door nationalistische atavismen — kennelijk op twee gedachten hinkten.

De plannen van Sforza en Bonnefous, waarvoor de schrijver weinig sympathie kan opbrengen (blz. 118 e.v.), krijgen terecht toch, samen met dat van Van de Kieft, de eer mee dat zij de stoot hebben gegeven tot de oprichting van de E.C.A.C., waaruit later de meer permanente C.O.C.O.L.I. is voortgekomen (blz. 131). Eurocontrol, hoewel duidelijk van een geheel ander karakter dan de overige hier besproken samenwerkingsvormen, verkrijgt niettemin in het betoog van de heer Verploeg in zoverre een bijzondere betekenis, dat hij hierin het eerste voorbeeld ziet van Europese samenwerking op het gebied van de luchtvaart, waarbij de betrokken staten (die van de E.E.G. minus Italië, maar aangevuld met Groot-Brittannië) een deel van de soevereiniteit over hun nationale luchtruimten afstonden aan een gemeenschappelijke autoriteit met eigen regelgevende bevoegdheden (blz. 167). Dit geeft hem enige hoop, dat zij de weg zal banen voor verdere integratie.

Na deze zeer uitvoerige historische aanloop (12 van de in totaal 15 hoofdstukken), komt de schrijver dan tot het hoofdstuk, dat de ondertitel van zijn proefschrift — *Civil Aviation and European Integration* — moet rechtvaardigen. Het handelt over „luchtvaart en Europese Economische Gemeenschap”.

Kernvraag van zijn betoog is, naar het voorkomt, de omstrede kwestie of men mag aannemen, dat de algemene bepalingen van het E.E.G.-Verdrag (in onderscheid dus van de transporttitel) zonder meer van toepassing zijn op de luchtvaart. Hoewel de schrijver eerder (blz. 161) de indruk wekte, dat hij deze vraag bevestigend zou willen beantwoorden komt hij in dit speciale hoofdstuk aan het eind van een lang verhaal, doorspekt met citaten (blz. 171-186), tot de conclusie dat de algemene bepalingen van het Verdrag voorshands nog niet op de luchtvaart toepasselijk kunnen worden geacht, d.w.z. niet zonder implementatie van art. 84 lid 2.

Vervolgens gaat hij na (blz. 186-194), wat de betekenis zou zijn van wél-toepasselijkheid der algemene bepalingen voor de sanering van de Europese luchtvaart. De daarbij blijkende mogelijkheden geven hem aanleiding te stellen, dat het dringend gewenst is zo spoedig mogelijk tot de implementatie van art. 84 lid 2 over te gaan (blz. 195). Men mene intussen niet, dat er sprake zou kunnen zijn van onmiddellijke en volledige liberalisatie van de luchtvaart in Europa; dit zou slechts chaos en economische catastrofe tot resultaat kunnen hebben. Een aanzienlijke mate van regulering (co-ördinatie) van bovenaf is, zeker voorshands, onvermijdelijk. Dit dient (!) dan echter te zijn een regulering op basis van het principe van vrije concurrentie, opdat in het kader van de arbeidsverdeling en specialisatie, die

inherent zijn aan de Europese integratie, het land dat een speciale bekwaamheid voor de luchtvaart heeft verworven zich van een adequate plaats verzekerd mag weten (blz. 199).

Zowel voor de regulering van het intra-Europese luchtverkeer als voor de realisatie van de gemeenschappelijke luchtvaartpolitiek tegenover derde landen (die onmisbaar is, aangezien er een onverbrekkelijk verband bestaat tussen intra-Europese en intercontinentale verbindingen) acht de heer Verploeg — begrijpen wij hem goed — het in het leven roepen van een (Hoge) Autoriteit voor de Luchtvaart noodzakelijk. Deze dient dan echter z.i. onderworpen te zijn aan de supervisie van de Europese Commissie en van de Raad van Ministers en aan de controle van het Europees Parlement (blz. 204). Als de betrokken grote luchtvaartmaatschappijen zelf één geïntegreerde maatschappij (Air Union) zouden vormen, zou dit de taak van de bedoelde „Europese C.A.B.” aanzienlijk eenvoudiger maken. Zij zou zich dan in hoofdzaak kunnen bepalen tot het afbakenen van de grenzen tussen Air Union en ongeregelde luchtvaart enerzijds, tussen Air Union en buitenlandse carriers anderzijds.

Voorwaar geen gekke ideeën; het ware alleen te wensen, dat zij ook politiek haalbaar zouden zijn. Als daarop ook maar een schijn van kans was geweest, zou deze weg waarschijnlijk reeds lang bewandeld zijn. Want de heer Verploeg is waarlijk niet de eerste, die op deze gedachten is gekomen.

Tot zover een beknopte weergave van de inhoud van het onderwerpelijke proefschrift. Meer dan een greep uit die inhoud kon het uiteraard niet zijn. Zoals terloops reeds bleek, prikkelt schrijvers betoog op tal van plaatsen tot een wederwoord. Men zou dit ook als een verdienste kunnen zien. Misschien zou men nog kunnen opmerken, dat de schrijver nogal rijkelijk tegen de opvattingen van anderen aanleunt en dat men hier en daar graag wat meer van eigen opvatting had vernomen. Dit is echter een kenmerk van veel dissertaties en het wijst in ieder geval op grote ijver in het bestuderen van de bestaande literatuur. Al met al, en ondanks zekere bezwaren, kan men de schrijver het compliment niet onthouden, dat hij een goed proefschrift heeft geleverd en een met name voor belangstellende buitenstaanders nuttige bijdrage tot de literatuur over een onderwerp, dat vooral ook voor een klein land als het onze met zijn — nog steeds — betrekkelijk grote luchtvaartmaatschappij van zo eminent belang is.

Jammer genoeg is ook deze schrijver er niet in geslaagd een weg uit de huidige impasse op luchtvaartgebied aan te geven, die èn politiek haalbaar zou zijn èn tegelijk recht zou doen wedervaren niet alleen aan de belangen van de grote, maar met name ook aan die van de kleinere E.E.G.-partners. In bredere zin wreekt zich hier de neiging, ook in ons land (nog steeds, zelfs nu de K.L.M. in nood verkeert) waarneembaar, om de luchtvaartbelangen teveel geïsoleerd te bezien en te verdedigen en niet als een integrerend element van het geheel der economische betrekkingen met het buitenland. Was die neiging er niet geweest dan had men zich zeer wel een serieuze poging kunnen voorstellen om van de implementatie van art. 84 lid 2 in de geest van het E.E.G.-Verdrag, althans wat de luchtvaart betreft, een punt te maken in het kader van het zgn. gesynchroniseerde actieprogramma van de Gemeenschap voor 1963. Laat men dit dan nu in ieder geval voor de toekomst in gedachten houden, ongeacht of dit dan nog een toekomst

zal zijn inclusief Frankrijk, dan wel zonder Frankrijk maar met inbegrip van meer democratisch en minder nationalistisch ingestelde landen als Groot-Brittannië, Denemarken, Noorwegen e.d., landen, die op het gebied van de luchtvaart met soortgelijke moeilijkheden hebben te kampen als ons land.

's-Gravenhage.

J. H. SPIEGELBERG.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De toevoer van dollars naar De Nederlandsche Bank heeft ook in de afgelopen week nog de gang van zaken op de geldmarkt beïnvloed. In de, op 30 september eindigende, zevendaagse periode heeft de stijging van de netto gouden deviezenreserve van de Centrale Bank f. 239 mln. bedragen, in het op 7 oktober geëindigde tijdvak f. 297 mln. Omdat er steeds twee werkdagen zitten tussen de valuta-transactie en de afrekening, wordt het effect in de gulden-sfeer altijd iets later gevoeld. Dit was ook in de afgelopen week het geval. Aankopen van valuta door De Nederlandsche Bank zijn thans vrijwel gestaakt.

Inmiddels richt de aandacht van de markt zich op de nieuwe staatslening. De datum van inschrijving ligt na de kwartaaluitkering aan de gemeenten. Men mag aannemen, dat de revaluatieperikelen dan achter de rug zijn, de invloed hiervan en die van de uitkering aan de gemeenten de marktpartijen duidelijk voor ogen staan, hetgeen een zuiverder inschrijvingsbeleid kan waarborgen.

De storting zal 15 november moeten plaatsvinden. Hier-voor kan ook gebruik worden gemaakt van in januari t/m maart 1964 vervallend schatkistpapier. In verband hiermede heeft de agent jl. maandag de afgifte van driemaands promessen gestaakt.

De tussen De Nederlandsche Bank en Federal Reserve Bank of New York in het vorige jaar gesloten swap-overeenkomst is van \$ 50 mln. resp. f. 181 mln. tot \$ 100 mln. resp. f. 362 mln. verhoogd. Weliswaar heeft het gebruik van de in de overeenkomst aanwezige manipulatiemogelijkheid in de eerste plaats betrekking op de valutamarkt, doch indirect wordt toch ook de binnenlandse geldmarkt beïnvloed.

Kapitaalmarkt.

Het belangrijkste nieuws op de kapitaalmarkt is de reeds genoemde derde Staatslening 1963. In verband met de marktsituatie heeft „Financiën” de rente van $4\frac{1}{4}$ pCt. op $4\frac{1}{2}$ pCt. gebracht. De uitgiftekoers is 100 pCt., terwijl jaar-coupons worden gegeven. Het rendement is derhalve ook $4\frac{1}{2}$ pCt.

Mocht op grond van de Miljoenennota reeds een lening worden verwacht — van het te financieren deficit van f. 1.400 à f. 1.425 mln. was nog slechts f. 1.150 mln. door leningen en storting op voorinschrijfrekening gedekt — in het kader van het in beweging gekomen loonfront past de nieuwe lening ook uit monetair politiek oogpunt. Het bedrag van f. 400 mln. ligt wellicht in verband hiermede hoger dan eigenlijk strikt nodig zou zijn.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	4 okt. 1963	11 okt. 1963
Algemeen	345	401 — 346	399	388
Intern. concerns	464	560 — 463	550	534
Industrie	319	359 — 321	356	349
Scheepvaart	134	163 — 135	161	162
Banken	257	261 — 232	253	249
Handel enz.	150	162 — 150	162	159

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.	f. 1962	f. 1963	f. 1963
Kon. Petroleum	f. 157		f. 168,20 f. 164
Philips G.B.	f. 139		f. 153 f. 149,40
Unilever	f. 138,40		f. 143,60 f. 141,40
A.K.U.	401 $\frac{1}{2}$		513 $\frac{1}{4}$ 497
Hoogovens, n.r.c.	558		592 558 $\frac{1}{2}$
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723		786 785
Zwanenberg-Organon	909 $\frac{3}{4}$		940 907 $\frac{1}{2}$
Van Gelder Zn	244		230 230
Amsterdamsche Bank	390		398 $\frac{3}{4}$ 393
Robeco	f. 208		231 f. 230

New York.			
Dow Jones Industrials	652		745 742

Rentestand.	f. 1962	f. 1963	f. 1963
Langl. staatsobl. a)	4,24	4,32	4,36
Aand.: internationalen a)	3,20	3,21	
lokale a)	3,86	3,46	
Disconto driemaands schatkist- papier	2	1 $\frac{15}{16}$	1 $\frac{7}{8}$ -2

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

RECENTE PUBLIKATIES

J. Poesle: Ältere Mitarbeiter richtig einsetzen. Wissenschaftliche Grundlagen, praktische Folgerungen und Erfahrungen. Verlag Moderne Industrie, München 1961, 80 blz.

De titel van deze publikatie kreeg door de recente ontwikkeling rondom de loonvorming een actuele tint. De auteur, bedrijfspedagoog van de Westduitse „Bundesbahn”, besteedt aandacht aan werknemers boven de 55 jaar. De volgende greep uit de inhoud geeft een indruk van de behandelde aspecten: Körperliche Altersveränderungen (over organen als hart, longen en hun ziekten) - Seelische Alterserscheinungen - Die soziologische Situation - Folgerungen für die Personalführung (Arbeitseinsatz, Arbeitszeit, Arbeitsführung, Altershygiene und -therapie).

P. Hülsmann: Die berufstätige Frau. Arbeitsmedizinische Leitsätze. G. Thieme Verlag, Stuttgart 1962, 160 blz., DM 16,80.

De spanningen op het loonfront deden luider dan ooit de kreet naar het meer inschakelen van vrouwen in ons land weerklinken. Aangezien dit in andere landen reeds op grote schaal geschiedt ligt het voor de hand buitenlandse literatuur te raadplegen. Er is geen reden te veronderstellen dat een redelijke kennis van de specifieke kenmerken van de werkende vrouw reeds algemeen aanwezig is.

Het boek van Hülsmann is niet alleen voor artsen bestemd doch ook voor psychologen, personeelchefs, bedrijfsingenieurs e.d. De inhoud is opgebouwd met 33 stellingen, w.v. de volgende worden vermeld: Die Fähigkeit der Frau, Arbeit zu leisten, ist durch Bau und Funktion ihres Organismus geschlechtsspezifisch begrenzt - Der jugendliche weibliche Organismus ist zwangsläufig geregelten Dauerleistungen noch nicht gewachsen - Die Krankheitsanfälligkeit der Arbeitnehmerinnen ist nicht höher als diejenige der Arbeitnehmer - Frauen sind in jungen Jahren nicht aus biologischen, sondern aus soziologischen Gründen erhöht unfallgefährdet - Von Stenotypistinnen und anderen Frauen an Büromaschinen werden im allgemeinen Optimalleistungen verlangt, ohne die Arbeitsbedingungen optimal zu gestalten - Die Nebenumstände beeindrucken die berufstätige Frau nachhaltiger als die Art der Arbeit.

Hij heeft meer plezier in zijn werk... (presteert dus meer)

**ALS U HET NIEUWE
IGLO MAALTIJDEN
SYSTEEM IN UW
KANTINE TOEPAST**

VOOR GROTE EN MIDDELGROTE BEDRIJVEN IDEEAAL!

Het nut en voordeel van het serveren van goede warme maaltijden in de bedrijfskantine, is voor vrijwel geen enkel bedrijf discutabel meer. De talloze gunstige resultaten die er in binnen- en buitenland mee bereikt zijn, vormen de meest overtuigende argumenten. Past het Iglo maaltijdsysteem in uw bedrijf? Maak, om op deze en al uw andere vragen over dit actuele en interessante probleem antwoord te krijgen, een afspraak met Iglo N.V., Nijenoord 1A, Utrecht, Tel. 030-35641. Onze cateringmanager, de heer v. d. Zeijden, zal u graag bezoeken.

ENIGE VAN DE VELE VOORDELEN

Geen onrendabele investeringen. Minimum aan materiaal en bedienend personeel. U heeft slechts een diepvrieskast nodig en een verwarmingsoven. Daarin worden per half uur 36 of 72 IGLO maaltijden heerlijk warm gemaakt. Keuze uit \pm 25 uitmuntende diepvriesmaaltijden, verpakt op aluminium plateaus die na gebruik worden weggeworpen. Praktisch geen afwas meer! IGLO warme maaltijden zijn een krachtig weravingsargument, vooral ook voor verwonende arbeidskrachten. Een weldaad voor werkers in ploegendienst en overwerkers!

Iglo diepvriesmaaltijden: 'bordenvol' arbeidsvitaminen!

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste

Hobart elektrische keukenmachines en vaatafwasmachines

speciaal ten behoeve van Kantines
van bedrijven.

Leverbaar in diverse modellen en
capaciteiten.

VRAAGT GRATIS INLICHTINGEN!

HOBART N.V. — ROTTERDAM-7
GUSTOWEG 45 - TELEFOON (010) 6 49 65

Voor inlichtingen toestel 95.

de EUROPOLIS

kent geen grenzen
en geeft zekerheid in elke E.E.G.-valuta

vraagt brochure aan uw agent of aan

amsterdam herengracht 124-128 tel. 621 12*

DE NEDERLANDEN VAN 1870

DE TWENTSCHE BANK N.V.

en geaffilieerde binnenlandse financiële instellingen

Gecombineerde maandstaat op 30 september

	1963	1962		1963	1962
Kas, kassiers en daggeldleningen . . . f	96.284.000 f	77.969.000	Kapitaal f	60.500.000 f	60.500.000
Nederlands schatkistpapier	367.800.000	406.000.000	Reserve	50.000.000	46.500.000
Ander overheidspapier	183.906.000	134.353.000	Leningen	41.543.000	45.925.000
Wissels	31.244.000	21.243.000	Deposito's op termijn	498.766.000	477.219.000
Bankiers in binnen- en buitenland . . .	322.750.000	259.409.000	Spaargelden	355.541.000	303.890.000
Effecten, syndicaten en waarden	70.718.000	76.760.000	Crediteuren	946.120.000	822.712.000
Prolongaties en voorschotten			Geaccepteerde wissels	1.200.000	665.000
tegen effecten	63.460.000	64.867.000	Overlopende saldi en andere rekeningen	75.388.000	59.174.000
Debiteuren	883.789.000	766.934.000			
Deelnemingen (incl. voorschotten) . . .	4.107.000	4.050.000			
Gebouwen	5.000.000	5.000.000			
	<u>f 2.029.058.000</u>	<u>f 1.816.585.000</u>		<u>f 2.029.058.000</u>	<u>f 1.816.585.000</u>

U reageert op annonces in „E.-S.B.“? Wilt U dit dan steeds duidelijk tot uitdrukking brengen?

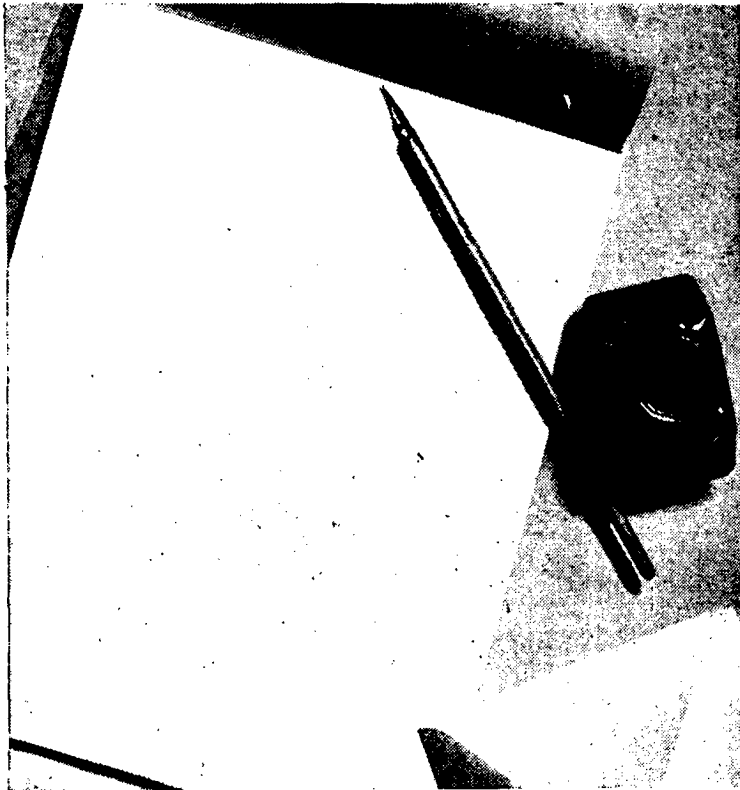
***Pelikan* 1022 G «interplastic»**
 geeft duidelijk leesbare smetvrije
 doorslagen, is uitermate
 duurzaam en bijzonder
 «schoon» te hanteren.
interplastic het carbonpapier met
 de rode rugzijde is beslist
 onmisbaar in het moderne kantoor.

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvetegenwoordigers voor Nederland
H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam

Gewóón papier is geschikt...

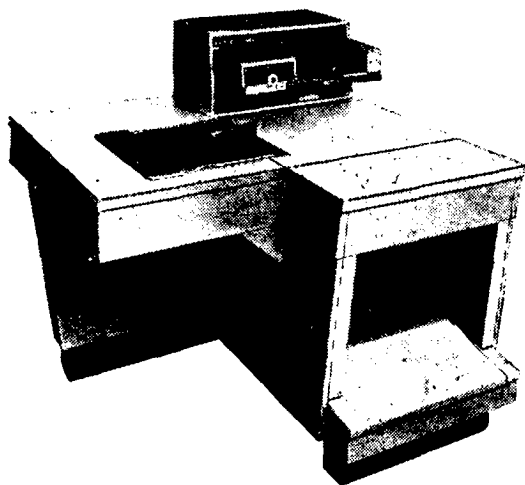

... en dat is nog maar één van de voordelen van het unieke, volautomatische kopieerapparaat: de **XEROX 914**

Het doet er niet toe, wat voor papier U gebruikt. Dat biedt enorm veel mogelijkheden: Uw eigen brief- of rapportenpapier, kantoorformulieren (rekeningcourant-afschriften, enz.), alles is goed. U hoeft dus geen speciaal duur, licht- of warmtegevoelig papier te kopen. De XEROX 914 werkt nl. volgens een geheel nieuw principe dat „xerografie“ (= droogschrijven) wordt genoemd.

En hier zijn de andere voordelen van de **XEROX 914**

- Een druk op de knop is voldoende.
- Geen afval: elke kopie is direct goed.
- Kopieert alle kleuren.
- Elke kopie is een besparing.
- Geen investering (door het „BETAAL-PER-KOPIE“ systeem).

Wilt U meer details weten of, beter nog, wilt U de XEROX 914 „in actie“ zien? Stuur dan onderstaande bon ingevuld aan:

Hoofdkantoor **RANK XEROX**
Emmaplein 2, Amsterdam of bel 020 - 72 40 79

Zend ons Uw uitgebreide documentatie

.....*)

Stelt U zich met ons in verbinding voor een demonstratie

Naam:

Adres:

Telefoon:

Handtekening

*) Aanstrepen wat gewenst wordt.

ES 1

Tevens doorlopende demonstraties op ons kantoor
Rotterdam: Hilton Hotel, tel. 010 - 14 40 44.

RANK XEROX

A DIVISION OF RANK PRECISION INDUSTRIES (HOLLAND) N.V.

HET BUREAU VOOR
INTERNATIONALE TECHNISCHE HULP

Invites on behalf of the INTERNATIONAL BANK FOR
RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT candidates
for the following positions:

FINANCIAL ANALYST
TRANSPORTATION ECONOMIST

The requirements are:

1. University training in economics.
2. Good practical experience in a responsible position.
3. Fluency in English.

The position offered will be permanent. Though the residence
will be Washington frequent travel will be necessary.

The duties are in particular: the appraisal of investment
proposals, investigations into the financial and economic
aspects of a project, analysis of data, study of loan requests.

Further information on position, qualification, duties and
conditions to be obtained from the Netherlands Office for
International Technical Assistance, 500 van Alkemadeaan,
The Hague. Applications to be sent to this Office.

*Blijf bij
lees E.-S.B.!*

HET LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

vraagt voor de afdeling Streekonderzoek een

LANDBOUWKUNDIG INGENIEUR

met belangstelling voor sociaal-economische vraagstukken.

Voor deze functie kan ook een academisch gevormde
ECONOOM in aanmerking komen, mits deze over kennis
van de landbouw beschikt.

Na enige maanden op het kantoor te Den Haag te zijn ir-
gewerkt zal betrokkene te Tilburg worden gestationeerd.

Salarisgrenzen: van f. 823,— tot f. 1.528,— per maand
(excl. 4% huurcompensatie).

Brieven met volledige inlichtingen naar Conradkade 175,
Den Haag.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende
functies. Het aantal reacties, dat deze annonces
ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate
bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen
grote instelling is, die dit blad niet regelmatig
ontvangt en waar het niet circuleert!

DE TWENTSCHE BANK

BUDGET KREDIET
voor particulieren

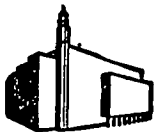
ENKELE BIJZONDERHEDEN:

- Budget Kredieten worden verstrekt in vaste be-
dragen van f 8.000, f 9.000, f 10.000, f 11.000 of
f 12.000, afhankelijk van het inkomen.
- Niet opzegbaar van de zijde van de bank.
- Geen onderpand of andere zekerheid vereist.
- Kwijtschelding bij overlijden.
- Schriftelijke, desgewenst mondelinge, behandeling
van de aanvraag, naar keuze bij kantoor in of nabij
woonplaats, of bij hoofdkantoor te Amsterdam.

- Jaarinkomen van de leningnemer, na aftrek van
inkomstenbelasting tenminste f 16.000.
- Maximum leeftijd 55 jaar.
- Looptijd 4 jaar.
- Aflossing in 16 gelijke 3-maandelijke termijnen.
- Rente 6% per jaar.
- Eenmalige afsluitprovisie van 1% over het ge-
hele bedrag; behandelingsprovisie van ¼ % over
het nog verschuldigde bedrag bij de aanvang van
iedere volgende 3-maandelijke termijn.

De brochure „Budget Krediet voor particulieren” is bij alle kantoren van
DE TWENTSCHE BANK en VAN MIERLO EN ZOON verkrijgbaar of wordt U
op verzoek gaarne toegezonden door De Twentsche Bank, Postbus 407 te Amsterdam.

GECONSOLIDEERDE MAANDSTAAT (IN GULDENS) PER 30 SEPTEMBER 1963

	30 - 9 - 63	Vorig jaar *		30 - 9 - 63	Vorig jaar *
DEBET			CREDIT		
Kas, kassiers en daggeldeningen	f 91.211.404	f 109.549.893	Kapitaal	f 90.010.000	f 90.010.000
Nederl. schatkistpapier	f 552.413.244	f 637.230.387	Reservefonds	f 80.000.000	f 75.000.000
Ander overheidspapier	f 101.688.654	f 97.035.559	Consolidatiereserve deelnemingen	f 18.725.000	f 15.254.000
Wissels	f 53.938.560	f 48.115.082	Leningen opgenomen door dochterondernemingen (en 3% Deposito-obl. per 1962 **)	f 130.594.000	f 160.485.000
Bankiers in binnen- en buitenland	f 270.751.850	f 291.745.229	A.B.-renteboekjes	f 355.629.796	f 284.159.275
Effecten en syndicaten	f 146.715.696	f 118.919.910	Deposito's op termijn	f 590.811.497	f 591.438.485
Prol. en voorsch. t/effecten	f 130.892.158	f 124.078.799	Crediteuren	f 1.556.112.321	f 1.464.896.035
Debiteuren	f 1.560.213.559	f 1.346.657.565	Geaccepteerde wissels	f 34.783.437	f 28.796.933
Deelnemingen (incl. voorsch.)	f 51.713.440	f 46.126.691	Door derden geaccepteerd	f 1.088.505	f 409.961
Gebouwen	f 1	f 1	Overlopende saldi en andere rekeningen	f 103.795.010	f 109.009.427
	f 2.959.547.566	f 2.819.459.116		f 2.959.547.566	f 2.819.459.116

* Voor de cijfers 1962 heeft een aanpassing plaatsgevonden aan de wijze van opstelling van de cijfers 1963.

** afgelost per 15 november 1962

AMSTERDAMSCHE BANK

Telkens en telkens blijkt ons weer, hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

HET NEDERLANDS INSTITUUT VOOR PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE

Wassenaarseweg 56, Leiden

vraagt voor de Afdeling Sociale Hygiëne zo spoedig mogelijk een

wetenschappelijk medewerker

Met ervaring op het gebied van medische statistiek en demografie.

Zijn taak zal bestaan uit de samenstelling, analyse en bewerking van sterfte-, ziekte- en enquête-statistieken, onder leiding van het afdelingshoofd.

Kennis van classificatie en mechanische bewerking van medische gegevens is vereist.

Voor deze functie komen eventueel ook in aanmerking niet-academici met ruime ervaring in de medische statistiek en met wetenschappelijke belangstelling.

Salaris afhankelijk van opleiding en bekwaamheid.

Brieven met curriculum vitae en opgave van referenties te richten aan de Directeur, Postbus 124, Leiden.

CENTRAAL BEHEER

VERZEKERING EN DIENSTVERLENING

ten behoeve van het bedrijfsleven

WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

De bij Centraal Beheer aangesloten verenigingen werken op zuiver onderlinge grondslag.

Het lidmaatschap kan u een belangrijke besparing op de kosten opleveren.

**CENTRAAL BEHEER BELAST ZICH
OOK MET DE ADMINISTRATIE VAN
ONDERNEMINGSPENSIOENFONDSEN**

STELT U VOOR
HET VERKRIJGEN
VAN INLICHTINGEN
IN VERBINDING MET:

CENTRAAL

C.B.

BEHEER

BOS EN LOMMER-
PLANTSOEN 1,
AMSTERDAM-W.
TEL. 134971
POSTBUS 8400